ศก 2528/2

กระบวนพยุหยาตราชลมารค

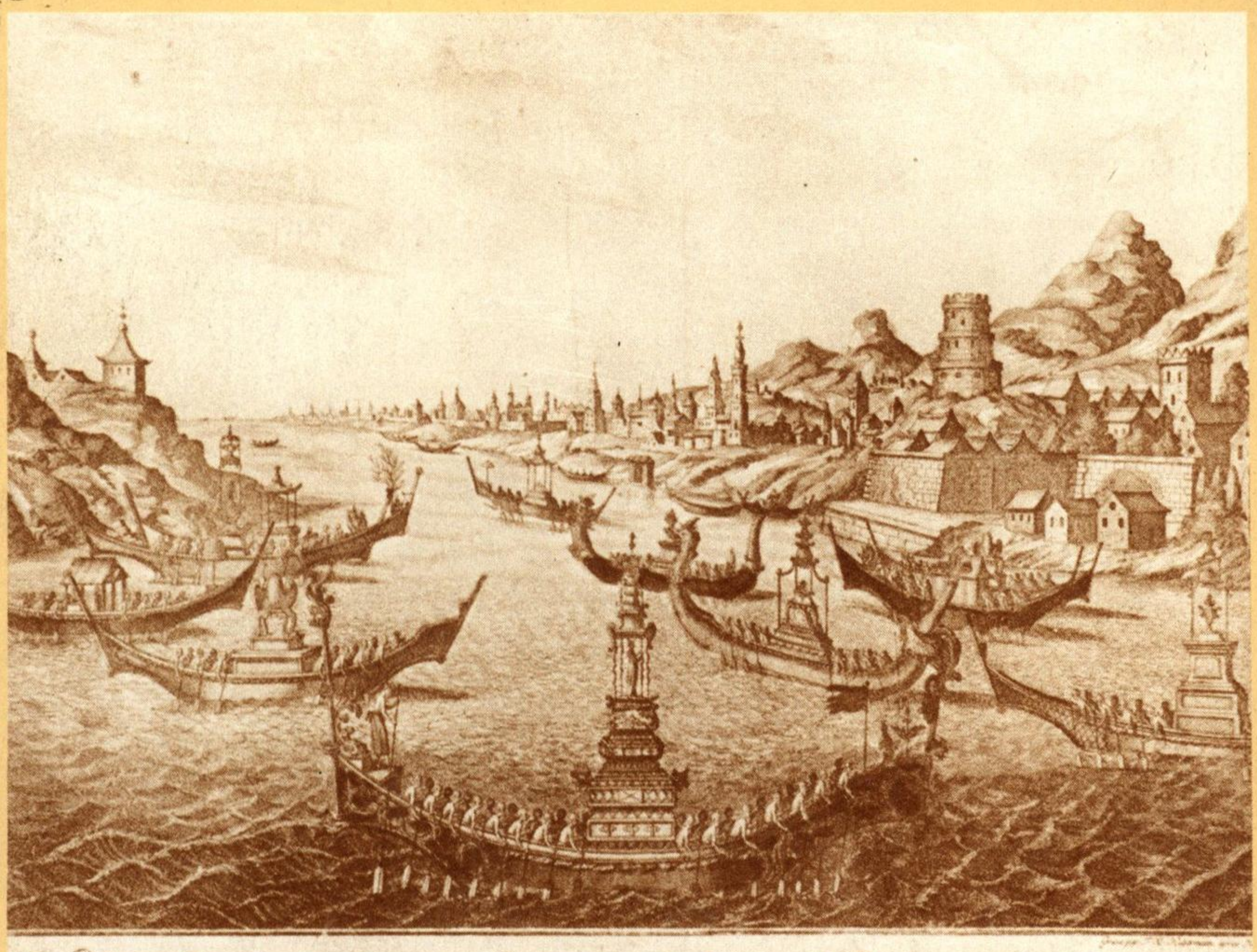

กระบวนพยุหยาตราชลมารค

ปก

ทัศนียภาพกรุงสยาม (กรุงศรีอยุธยา) และริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารค
สมบัติของ คุณวิมล เตชะไพบูลย์
ด้านล่างของภาพมีภาษาฝรั่งเศสเขียนว่า

Vüe de Siam avec diverses Sortes des Ballons, ou
Vaisseaux chinoises a rame.

Se vend à Augabourg au Negoeo com de l'Academie
Imperiale d' Empire des Arts libereaux avec
Privilege de sa Majesté Impariale et avec Defense
ni d'en faire ni de vendre les Copies

คำนำ

เนื่องในเทศกาลเข้าพรรษา กรมศิลปากรจะจัดนิทรรศการพิเศษ และเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ให้พระภิกษุสามเณรเข้าชมเป็นพิเศษเป็นประจำทุกปี ในวันแรม ๔ ค่ำ และแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ ในปีนี้ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๔ และวันจันทร์ที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๒๘ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จึงได้จัดนิทรรศการพิเศษเรื่อง พระราชพิธีพยุหยาตราชลมารค เพื่อเผยแพร่ความรู้ความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของชาติ และขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงถือปฏิบัติมา ในการประกอบพระราชกรณียกิจตามขัตติยราชประเพณีจนถึงทุกวันนี้ เพื่อให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองด้านฝีมือช่างศิลปกรรมของไทย ในการคิดประดิษฐ์เรือพระที่นั่ง และเรือต่าง ๆ ในริ้วกระบวน พระราชพิธีนี้นับวันจะหาชมได้ยาก กรมศิลปากรจึงได้จัดเรื่องพระ-ราชพิธีพยุหยาตราชลมารคขึ้นในโอกาสวันเข้าพรรษาครั้งนี้ เพื่อให้พระภิกษุสามเณร นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปได้เข้าชม และได้รับความรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น อันเป็นแนวทางให้เกิดความรักความหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เพื่อจะได้ช่วยกันจรรโลงรักษาไว้ให้คงอยู่คู่ชาติบ้านเมืองตลอดไป

หนังสือเรื่องกระบวนพยุหยาตราชลมารคนี้ นางณัฏฐภัทร จันทวิช ภัณฑารักษ ๖ งานวิชาการเป็นผู้เขียน กรมศิลปากรหวังว่าคงจะเป็นประโยชน์และเป็นที่สนใจตามสมควร

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษ พระราชพิธีพยุหยาตราชลมารค ในครั้งนี้ กรมศิลปากร ได้รับความเอื้อเฟื้อสนับสนุน

จากบริษัท คลอสเตอร์ (ประเทศไทย) จำกัด อุปถัมภ์ในการจัดพิมพ์หนังสือให้ลุล่วงไปด้วยดี ส่วนการจัดนิทรรศการพิเศษนี้ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้รับความอนุเคราะห์จากพิพิธภัณฑ์ทหารเรือ กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารเรือ ในการให้ยืมเรือพระราชพิธีจำลองส่วนหนึ่งมาร่วมจัดแสดง และได้รับความเอื้อเฟื้อจากบริษัทสตูดิโอ ๑๐ ในการให้ยืมเทปบันทึกภาพเกี่ยวกับกระบวนพยุหยาตราชลมารคมาฉายประกอบ อาจารย์ศักดา ศิริพันธุ์ จากคณะวิทยาศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เอื้อเฟื้อให้ขอยืมภาพกระบวนพยุหยาตรามาจัดแสดง รวมทั้งบริษัทโกดัก ประเทศไทย จำกัด เอื้อเฟื้อให้ยืมชุดสไลด์ ประกอบคำบรรยายเรื่อง รัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี มาเพื่อฉายเป็นกิจกรรมเสริม บริษัทสามหน่อ เอื้อเฟื้อให้ยืมภาพต่าง ๆ เพื่อประกอบการจัดแสดงด้วย กรมศิลปากร จึงถือโอกาสขอบคุณเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ในโอกาสนี้กรมศิลปากร ขออนุโมทนาในกุศลจริยาทานมัย ซึ่งบรรดาพุทธศาสนิกชน และสาธุชนทั้งหลาย ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ เครื่องดื่ม ยารักษาโรค และกัปปิยะภัณฑ์อื่น ๆ ส่งมาให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ถวายแด่พระภิกษุสามเณรที่เข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในเทศกาลเข้าพรรษานี้ ขอกุศลผลบุญจงบันดาลให้ทุกท่านประสบแต่ความสุข ความเจริญตลอดกาลนาน.

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)
อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

การจัดกระบวนพยุหยาตราชลมารคสมัยอยุธยา ๗
การจัดกระบวนพยุหยาตราชลมารคสมัยรัตนโกสินทร์ ๑๘
กระบวนพยุหยาตราใหญ่ ๑๘
กระบวนพยุหยาตราน้อย ๑๙
การจัดกระบวนพยุหยาตราชลมารคในรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ๒๔
ลักษณะหน้าที่และความเป็นมาของเรือพระที่นั่งและ
เรือในริ้วกระบวน ๒๙
สรุป ๔๘
บรรณานุกรม ๔๙
ประกาศอนุโมทนา ๕๙

กระบวนพยุหยาตราชลมารค

การจัดริ้วกระบวนเรือพระราชพิธีในสมัยโบราณมาไม่มีหลักฐานเด่นชัดไม่ว่าจะสมัยก่อนกรุงสุโขทัยหรือสำหรับในสมัยสุโขทัยนั้นมีเพียงแต่กล่าวถึงเรือพระที่นั่งที่ใช้ในเรือพระราชพิธีต่าง ๆ เท่านั้น ดังนั้นในสมัยสุโขทัยเราจึงไม่อาจทราบถึงระเบียบการจัดริ้วกระบวนเรือได้ เพียงแต่ทราบชื่อเรือพระที่นั่งว่ามี เรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ เรือพระที่นั่งชัยเฉลิมธรณิน และเรือพระที่นั่งชัยสินธุพิมาน

ตามที่กล่าวมาแล้วว่าการจัดกระบวนเรือพระราชพิธีที่มีเป็นประจำนับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมานั้น มักจะเป็นกระบวนพยุหยาตราชลมารคในการบำเพ็ญพระราชกุศลกรานกฐิน หรือถวายผ้ากฐินเป็นสำคัญ กับการเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทที่สระบุรี

สำหรับเรือพระที่นั่งที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น มีปรากฏว่าในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง[๑] (พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๑๙๘) ทรงสร้างเรือพระที่นั่งกิ่งขึ้น กับทรงตั้งกฐินบกพยุหยาตราใหญ่เป็นครั้งแรก ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) พระองค์ได้โปรดเกล้าให้มีการเขียนริ้วขบวนเสด็จไว้ทั้งกระบวนพยุหยาตราสถลมารคและกระบวนพยุหยาตราชลมารค ซึ่งหนังสือนี้มีชื่อว่า "ริ้วกระบวนแห่พยุหยาตราชลมารคสมเด็จพระ-นารายณ์มหาราช" หนังสือนี้เข้าใจว่าได้คัดลอกมาจากภาพเขียนฝาผนังที่วัดยมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาพเขียนตัวจริงนั้นปัจจุบันถูกทำลายไปหมดแล้วเหลือแต่ฉบับคัดลอกจากหนังสือริ้วกระบวนแห่พยุหยาตราชลมารค สมเด็จ

---

๑. คำให้การขุนหลวงหาวัด, กรมศิลปากร, คลังวิทยา, ๒๕๑๕, หน้า ๓๒๖

พระนารายณ์มหาราชนี้ ได้ทราบชื่อเรือในริ้วกระบวนเรียงตามลำดับไปจากต้นกระบวนถึงท้ายกระบวนว่ามีดังนี้

เริ่มด้วย

ขันทฉาวทรเนน[๒]	ดาบชมไชยเทเพน
ไชยาขันใหญ่ขวา	สุพรรณดาวใหญ่ซ้าย
ไชยอัศวบวรม้าขวา	ไชยเขจรภาชีม้าซ้าย
ไชยภาชะนะช้างขวา	ไชฤาษิ่ง ช้างซ้าย
ไชยอธิการสัสดีขวา หลวงเทพา	ไชยธรญานทิพัสศดีซ้าย หลวงศรีกลางสมุทร
ไชยภูเลิดอาษาขวา พระยาพิไชยสงคราม	เกิดฤาไชยอาษาซ้าย พระยารามคำแหง
ไชยชำนะเขนทองขวา พระยาพิไชยโนฤทธิ์	สะฤาไชยเขนทองซ้าย พระยาวิชิตณรงค์
ไชยเรืองฤทธิ์ พระยาท้ายน้ำ	ไชยพิศญุ พระยาเดโช
ไชยไหว้ธรณี เมือง	ไชยนัตทีหวั่น นา (นทีหวั่น)
ไชยนคร วัง	ไชยขจร คลัง
โขมดยาอาษาวิเศศ ขวากัน	โขมดญาอาษาวิเศศ ซ้ายกัน
โขมดญาตำรวจใหญ่ ขวากัน	โขมดญาตำรวจใหญ่ ซ้ายกัน
โขมดญาตำรวจใน ขวากัน	โขมดญาตำรวจใน ซ้ายกัน
ทองแขวนฟ้า บ้านใหม่ ขวากัน	ทองแขวนฟ้า โพเรียง ซ้ายกัน
โขมดญาทหารใน ขวากัน	โขมดญาทหารใน ซ้ายกัน
โขมดญาสัศดี ขวากัน	โขมดญาสัสดี ซ้ายกัน

เรือพระที่นั่งศรีสามาถไชยลำทรงหมื่น นักษราชถือธงหน้าเรือ กิ่งพื้นดำ นาคเหรา จมื่นสรรเพชภักดี นาควาสุกรี จมื่นศรีเสาวรักษ

เรือพระที่นั่งชลวิมารไชยดั้งชั้น ๕ กิ่งพื้นดำ

เรือพระที่นั่งไกรษรมาศดั้งชั้น ๕ กิ่งพื้นดำ

---

๒. ชื่อเรือต่าง ๆ นี้เขียนตามภาษาเดิม

เรือพระที่นั่งศรีพิมารไชยดั้งชั้น ๓ กิ่งพื้นดำ

ทรงพระเทวกรรม เรือพระที่นั่งไกรแก้วจักรรัตดั้งชั้น ๒ กิ่งพื้นดำ

ทรงพระไชยวัฒน เรือพระที่นั่งษรพรหมไชยดั้งชั้น ๑ กิ่งพื้นแดง

ครุฑคู่ชัก

ครุฑคู่ชัก

เอกไชยพื้นดำ ไชยบวรสวัสดิ ตำรวจใหญ่ขวา เอกไชยพื้นดำ ไชยรัตนพิมาร ตำรวจใหญ่ซ้าย

เรือพระที่นั่งไกรษรมุขรอง กิ่งพื้นดำ

เรือพระที่นั่งศรีสุนทรไชย กิ่งพื้นดำขวากัน เรือพระที่นั่งไกรษรจักร กิ่งพื้นดำซ้ายกัน

เอกไชยพื้นดำ เรือเอกไชยเหินหาว ตำรวจนอกขวา เอกไชยพื้นดำ เรือเอกไชยหลาวทอง ตรวจนอกซ้าย

เรือพระที่นั่งเอกไชยพื้นแดง กรมพระราชวังบวร

เรือพระที่นั่งเอกไชยพื้นดำ เจ้าต่างกรม

เรือมานา หมื่นศรีสหเทพฯคุม เรือเลียงผา หมื่นนรินทเสนคุม

เรือพิฆาตประกอบด้วยเรือแซต่อไปนี้

แซศักดิบวร	สมิงนครอินคุม	แซสรสินธุ	สมิงเพชน้อยคุม
แซวิพรรธชล	พญาเกียรคุม	แซอนันตสมุทร	พญาพระรามคุม
แซวรวารีย์	พระโชดึกคุม	แซศรีสมุทร์	หลวงท่องสือคุม
แซสินธุสวัสดิ์	พระสมบัติบาลคุม	แซพิพัฒสาคร	พระยาไชยสวรรค์คุม
แซไชยานพ	หลวงศรียศคุม	แซจบสาคร	พญาจุฬาคุม

โตมะหามะหอระนบ (มหามหรรณพ) โตจบภพไตร

โตกำแหงอาทิตย์	โตฤทธิพิไชย
อุทกธารา	ศรสำแดงฤทธิ์
คงคากะริน	สิทธิสำแดงรณ
สิงหะรัตนาค	สิงหาศนาวา
เสพนัที	สีสุทธชล
ปักษีถวิล	บินอากาศ

สินธุปักษี		อินทรีทิพย์	
วิคาไลย		รำไภยบิน	
คชสีห์น้อย	พระยาสุรเสนาคุม	คชสีห์ใหญ่	
		สมุหะพระกลาโหม คุม	
ราชสีห์น้อย	พระยามหาอำมาตย์ คุม	ราชสีห์ใหญ่	
		สมุหะนายกคุม	
เลียงผาใหญ่	เทพอรชุนคุม	ม้าใหญ่	ราชนิกุลคุม
อังหมะ	หลวงอินนาวาคุม	สุระพิมาร	หลวงพรหมนาวา คุม
มกรมหามหัศจรรย์		มกรมะหามะหรรนพเดช	
มกรเตร็จไตรภพ		มกรจบจักรพาฬ	
นาคอุดรราช		นาคนายก	
นาคจักรทาทวนทอง		นาคถบองรัตน	
โขมดญาเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง ขวากัน		โขมดญาเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง ซ้ายกัน	

อย่างไรก็ดีจากริ้วกระบวนเรือดังกล่าวนี้ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับชื่อเรือพระที่นั่งและเรือขบวนในคำให้การชาวกรุงเก่าแล้ว จะพบว่าในคำให้การชาวกรุงเก่านั้น ชื่อเรือจะผิดไปมากไม่อาจทราบได้ว่าเป็นเพราะพม่าฟังสำเนียงไทยไม่ชัด หรือผู้ให้การให้ไปอย่างเลอะเลือน หรืออาจเป็นไปได้ว่า พม่าอาจจะสอบถามจากผู้ที่มิได้มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องเรือพระราชพิธีอย่างแท้จริง ผู้ให้การจึงบอกไปเท่าที่จำได้ บางลำอาจจะจำไม่ได้ตลอดทั้งชื่อก็บอก ๆ ไปเพียงให้เสร็จ ๆ ก็เป็นได้

กระบวนพยุหยาตราชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจัดได้ว่าเป็นริ้วกระบวนใหญ่ แสดงความมั่งคั่งโอ่อ่าของราชสำนักไทยในครั้งนั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับริ้วกระบวนเรือในสมัยหลัง ๆ จะพบว่าค่อย ๆ ตัดทอนลงไปเรื่อย ๆ เพราะเรือชำรุดไปตามกาลเวลาบ้าง ไม่มีผู้รู้จักทำขึ้นใหม่ให้ถูกต้องตามแบบโบราณบ้าง จึงเหลืออยู่เท่าที่พอจะรักษาไว้ได้เท่านั้น

ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๐๑) นั้นปรากฏว่า ใน พ.ศ. ๒๒๗๕ พระองค์ทรงแต่งทูตานุทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับเมืองพม่า มีเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ มากมาย ในบรรดาเครื่องราชบรรณาการนี้มีเรือพระที่นั่งกิ่งลำหนึ่งด้วย[๑]

สำหรับกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราชลมารค[๒]นั้น ทำให้เราได้ทราบถึงกระบวนเรือซึ่งมีแบบมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรียงตามลำดับตั้งแต่ลำหน้ากระบวนไปจนถึงท้ายสุด คือ

๑. **เรือประตู ๑ คู่** ของพระเทพอรชุน และพระราชนิกุล

๒. **เรือกราบ** ซึ่งมีฝีพายสวมกางเกงและเสื้อมงคลสีแดง และดำ

๓. **เรือเสือทยานชล** ของหลวงเดชสำแดง และเรือเสือคำรณสินธุ์ ของหลวงแสงศรสิทธิ์

ผู้นั่งท้ายลำทั้งสองสวมเสื้ออัตลัต นุ่งผ้าสองปัก (สมปัก) คาดรัดประคดศีรษะโพกขลิบทอง ตรงกลางลำตั้งคฤห์สองชั้น ที่เสาคฤห์มีอาวุธผูกไว้เป็นคู่ ๆ คือ ทวน เขน ง้าว เสโล กระบี่

ที่หัวเรือตั้งปืนขานกยางลำละ ๑ กระบอก มีฝีพาย ๓๐ คน ล้วนนุ่งกางเกงสวมเสื้อสนอบสีแดง ศีรษะสวมมงคลแดงผ้าพื้นปัศตู

๔. **เรือแซจรเข้ชนิดคนองน้ำ และเรือแซจรเข้คำราม** เป็นเรือพม่าอาสา

๕. **เรือแซพิพัทธชล และเรือแซอานนท์สมุท** เป็นเรือของพวกมอญกองอาสาอาทมาต

๖. **เรือแซช้าง ชื่อ สดำคชรำบาญยืน และคชสารสินธุ** เป็นเรือพวกมอญอีก พวกมอญ นุ่งผ้าอย่างมอญ ศีรษะโพกผ้าขลิบ สวมเสื้อสนอบเป็นผ้าอัตลัด ฝีพาย ศีรษะสวมมงคล สวมเสื้อและกางเกงสีแดง เรือแซนี้ ท้ายเรือปักธงรบสีแดงทุกลำ

๗. **เรือกราบ** ของเจ้ากรมทั้งหกเหล่า

---

๑. คำให้การชาวกรุงเก่า, ๒๕๑๕, หน้า ๓๙๘

๒. ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางลิ้นจี่ ชยากร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม, วันที่ ๘ กุมภาพันธ์, ๒๕๐๔ หน้า ๑๑๘-๑๔๔

๘. **เรือกลองแขก** นำระหว่างเรือแซคู่

๙. **เรือกราบ** ของปลัดตำรวจ มีสนมนอก ๔ กรม ลงประจำเรือลำละกรม

๑๐. **เรือสาง** ยาว ๙ วา ชื่อ เรือชาญชลสินธุ์ และคำแหงหาญ

๑๑. **เรือกิเลนลอยบนสินธุ์ และเรือกิเลนลินลาสมุทร**

๑๒. **เรือมังกรจำแลง และเรือมังกรแผลงฤทธิ์**

๑๓. **เรือเหราสินธุลอยล่อง และเรือเหราท่องทางสมุทร**

๑๔. **เรือโตขมังคลื่น และเรือโตฝืนสมุทร** เรือรูปสัตว์เหล่านี้ฝีพายใส่เสื้อแดง กางเกงแดง และสวมมงคลแดง ที่ทำจากผ้าปัศตู นายลำนุ่งผ้าสมปัก สวมเสื้ออัตลัต ศีรษะโพกผ้าขลิบทอง คาดรัดคต ทนายปืน สวมเสื้อกางเกงผ้าปัศตูสีแดง สวมหมวกกลีบลำดวน ขลิบโหมด

๑๕. **เรือคฤห์อสุรวายุภักษ์ และเรือคฤห์อสุรปักษีสมุทร** เป็นเรือที่มีหัวเรือ สลักเขียนลายรดน้ำ ปิดทอง ฉลุลาย ตั้งคฤห์ ซึ่งมีเสาผูกอาวุธต่าง ๆ อย่างละคู่ เช่น กระบี่ เสโล เขน ทวนพู่ ๓ ชั้น และง้าว หัวเรือตั้งปืนจ่ารงลำละกระบอก ฝีพายสวมเสื้อปัสตูสีแดงขลิบโหมด สวมกางเกงแดง ศีรษะสวมมงคล

๑๖. **เรือกราบกัญญาของปลัดตำรวจ** ฝีพายสวมเสื้อกางเกงสีแดงย้อมจากครั่ง ศีรษะสวมมงคลสีแดง

๑๗. **เรือคฤห์ ครุฑเหิรเห็จ และเรือครุฑเตร็จไตรจักร** หลังคาคฤห์คาดผ้าแดงมีเชิง และชายรอบ ๆ ตรงกลางปักเป็นลายดาวกระจายด้วยทองแผ่ลวด

๑๘. **เรือเอกไชยเหิรหาว และเรือเอกไชยหลาวทอง** เป็นเรือคู่ชักนำหน้าเรือขบวน

๑๙. **เรือรูปสัตว์ ๕ คู่** เขียนลายรดน้ำ

๒๐. **เรือศรีสุนทรไชย** ตั้งบุษบกอัญเชิญผ้าไตรกฐิน ฝีพายสวมเสื้อปัสตูสีแดง แขนจีบ กางเกงยกเขียว สวมหมวกกลีบลำดวน ขุนหมื่นตำรวจรอบบุษบกนุ่งผ้าสมปัก สวมเสื้อครุยสีขาว

๒๑. **เรือกลอง** ฝีพายสวมใส่มงคล สวมเสื้อกางเกงผ้าปัสตูสีแดง

๒๒. **เรือพระที่นั่งชลพิมานไชย** ตรงกลางตั้งบัลลังก์บุษบก มีม่านกั้นนักสราชเชิญธงห้าแฉก

๒๓. **เรือพระที่นั่งมงคลสุบรรณ** มีปืนจ่ารงที่หัวเรือตรงช่วงเท้าของรูปครุฑ มีฝรั่งกำกับปืน ๓ นาย คือพระยาพิเศษสงคราม หลวงชนะทุกทิศ และ

หลวงฤทธิราวี มีจมื่นสรรเพชภักดี และ จมื่นศรีเสาวรักษ์ จมื่นเสมอใจราช และจมื่นไวยวรนารถ อยู่ประจำหน้าพระที่นั่ง ที่บัลลังก์นี้มีเครื่องราชูปโภคทอดไว้ เช่น พระล่วมมณฑป พระแสงดาบต้น กระดานชนวน หม้อลงพระบังคล ธารพระกร (หัตถ์ธาร) พระสุพรรณราช และพระสุพรรณศรี ทั้งยังมีวิชนี เครื่องสุธารสชา ชุดกล้อง เข้าใจว่าเป็นกล้องยาสูบ เชิงเทียน พระเต้าน้ำ และพระสุพรรณภาชน์สองชั้น

ส่วนนอกบัลลังก์ด้านหน้าผูกพระแสงปืนคาบศิลา ขนาดยาวสิบคืบ ประดับลวดลายคร่ำทอง เป็นปืนที่ใช้ลูกปืนขนาดหกบาท พนักงานประจำปืนชื่อ พระยาอภัยศรเพลิง หลวงเสน่ห์ศรวิชิต และหลวงสนิทอาวุธ มีเจ้ากรมพระศุภรัต ชื่อ หลวงสุนทรภิรมย์ และจางวางพิชัยพลระดม

ที่ท้ายที่นั่งนอกม่าน มีมหาดเล็ก ๒ คน มีเวรพนักงาน พระภูษามาลา เชิญพระกลด ๒ คน และมีแพทย์หลวงอีก ๒ คน คือ หมอยาทิพจักร และ หมอนวดราชรักษา

๒๔. **เรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงส์** เป็นเรือพระที่นั่งรอง ผลัดเปลี่ยนกับเรือเหราข้ามสมุทร คือถ้าใช้เรือพระที่นั่งไชยก็ใช้เรือเหราเป็นเรือพระที่นั่งรอง ถ้าใช้เรือพระที่นั่งครุฑเป็นลำทรง ก็จะใช้เรือพระที่นั่งครุฑน้อยเป็นพระที่นั่งรอง เรือพระที่นั่งรองนี้จะประดับเช่นเดียวกับเรือพระที่นั่งทรง แต่จะผิดกันตรงพายที่จะใช้พายทองร่องชาด มีนักสราชเชิญธงสามชายอยู่ที่ทั้งด้านหัวเรือและท้ายเรือ ที่บัลลังก์บุษบกตั้งผ้าไตร มีพนักงานศุภรัต ๒ คน เฝ้า ชื่อ จมื่นวิสุทธสมบัติ และจมื่นรัตนโกษา

๒๕. **หมู่เรือกราบกัญญา** ของเจ้ากรมพระตำรวจ ตลอดจนปลัดกรม

๒๖. **เรือขององครักษ์** กรมทหารใน

๒๗. **เรือประตูหลัง** ของพระนรินทร์เสนา ลำขวา และพระยาศรีสหเทพ ลำซ้าย

๒๘. **เรือตั้งพระเสลี่ยง**

๒๙. **เรือพระกลดคันยาวทรงเทริด**

๓๐. **เรือรองขนดเชือก** มีพันจันท์ เป็นเวร

๓๑. **เรือแสงสรรพยุทธ** มีพนักงานเชิญพระเก้าอี้ยาน

๓๒. **เรือตาร้าย** กั้นประทุนและแผง สำหรับบรรทุกปืนคาบศิลา และ

ลูกปืน มีหมื่นก่งศิลป์ และหมื่นก่งศร คุม

๓๓. **หมู่เรือเจ้าต่างกรม** เป็นเรือกราบกัญญา มีผ้าผูกโขนเรือ และพู่ประดับ

จากบทเห่เรือของเจ้าฟ้ากุ้ง ปรากฏว่าได้กำหนดเรือกระบวนแห่เสด็จเป็น ๓ จำพวก คือ

๑. **เรือต้น** ซึ่งเป็นเรือกิ่ง(๑) ซึ่งมีอยู่ ๔ ลำ คือ เรือครุฑ เรือหงส์ เรือศรีสมรรถไชย และเรือไกรสรมุข

๒. **เรือเอกไชย** มีเจ้าพนักงานคอยกระทุ้งเส้าให้สัญญาณ ซึ่งก็คือเรือตั้งที่แห่นำเสด็จ

๓. **เรือเหล่าแสนยากร** ซึ่งเป็นเรือศีรษะสัตว์ หรือเรือรูปสัตว์ มีชื่อกล่าวถึงไว้คือ

เรือราชสีห์ มี ๒ ลำ เป็น	ราชสีห์ใหญ่	ของ สมุหนายก
	ราชสีห์น้อย	ของ พระยามหาอำมาตย์
เรือคชสีห์ มี ๒ ลำ เป็น	คชสีห์ใหญ่	ของ สมุหกลาโหม
	คชสีห์น้อย	ของ พระยาธรรมไตรโลก
เรือม้า		ของ พระยาราชนิกุล
เรือสิงห์		ของ พระยายมราช
เรือนาค		ของ พระยาพลเทพ
เรือมังกร		ของ พระยาโชฎึก (กรมท่า)
เรือเลียงผา		ของ พระยาเทพอรชุน
เรือนกอินทรี		ของ กรมวัง

สำหรับการเสด็จพยุหยาตราชลมารคในครั้งกรุงศรีอยุธยาที่ค่อนข้างละเอียดนั้นมีอยู่ในเรื่อง ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ซึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๐ โดยพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระ-พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยแต่งจากความทรงจำที่เคยเห็นมา ซึ่งกระบวน

---

๑. มีลักษณะเหมือนเรือไชย คือ เป็นเรือชนิดที่มีทวนหัวตั้งสูงขึ้นไปเป็นงอน แต่ไม่ทราบว่าเรือทั้งสองประเภทนี้ต่างกันตรงไหน

พยุหยาตราชลมารคในครั้งนั้นปรากฏชื่อเรือพระที่นั่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกับที่กล่าวถึงในคำให้การชาวกรุงเก่า เรือในกระบวนตามที่กล่าวถึงใน ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ได้แก่

เรือเสือ คอยเก็บสิ่งต่าง ๆ ที่ลอยมาตามน้ำ
เรือพิฆาต ๖ ลำ สำหรับบรรดาขุนหมื่นโรงศาล เป็นพวกเรือแซ คือ
เรือแซ ๑ คู่ ของ พระยาจุฬาราชมนตรี
เรือพวกมอญ เรือแซศักดิ์บวเรศ คู่กับ เรือแซสรสินธุ์
เรือพวกมอญ เรือพิพัฒชล คู่กับ เรืออนันตสมุทร
เรือของพระยาโชฎึก

เรือแซบวรวารี คู่กับ เรือแซศรีสมุทร (ของท่องสือ)
เรือแซสินธุ์สวัสดิ์ คู่กับ เรือแซพิพัฒสาคร (กรมคลังใน)
เรือแซไชยาน คู่กับ เรือแซจบสาคร
ต่อมาเป็นเรือไชยขันฉาว คู่กับ เรือชัยขันทรเนน
เรือไชยขันวรรณวาศ คู่กับ เรือไชยสุบรรณดาวดาษ
เรือไชยขจรพาชี คู่กับ เรือไชยศรีอัสดร
เรือไชยชนะคชกาล คู่กับ เรือไชยชำนาญคชกรรม
เรือไชยชนะฤาชา คู่กับ เรือไชยฤายศ
เรือไชยอธิการ คู่กับ เรือไชยทะยานทิพย์
เรือไชยฤาเลิศ คู่กับ เรือเกิดฤาไชเยศ
เรือเถลิงชัยชำนะ คู่กับ เรือไชยพิพัฒมงคล
เรือไชยเรืองฤทธิ์ คู่กับ เรือไชยพิษณุ
เรือไชยไหวธรณี คู่กับ เรือไชยนทีหวั่น
เรือไชยนคร คู่กับ เรือขจรไชย
เริ่มเรือรูปสัตว์
เรือคชสีห์น้อย คู่กับ เรือราชสีห์น้อย
เรือคชสีห์ใหญ่ คู่กับ เรือราชสีห์ใหญ่
เรือประตูใช้เรือม้าคือ
เรืออรชุนไชยชาติ คู่กับ เรือระวังราชริปู

ตามด้วยเรือ เรืออังหมะ

เรือราชสุรพิมาน เป็นเรือ เครื่องดนตรี

เรือสินธุปักษี คู่กับ เรืออินทรีย์ทิพย์

เรือวิคาลัย คู่กับ เรือรำไพบิน

เรือว่องวิ่งวารี คู่กับ เรือศรีสุชลธี

เรือพวกอาสา ๖ เหล่า

เรือนก

เรือกิเลน

เรือทักทอ ชื่อ เรือศรสำแดงฤทธิ์ เรือสิทธิกำแหง

เรือโต เรือโตมหรรณพ เรือโตจบภพไตร

เรือนาคาอุรคราช เรือนาคนายก

เรือนาคเหราราช เรือนาควาสุกรี

เรือประตูใน คือ

เรือไชยสวัสดิ์ เรือไชยรัตนพิมาน

ต่อจากเรือประตูในก็เป็นเรือกิ่งของกรมตำรวจ ๔ คู่ และเรือดั้ง ๕ ลำ ได้แก่

เรือชลพิมานไชย

เรือไกรสรมาศ

เรือศรีพิมานไชย

เรือไกรจักรรัตน ทรงพระเทวกรรม

เรือศรพรหมไชย ทรงพระชัย

เรือพระที่นั่ง คือ

เรือพระที่นั่งเหมพิมานบรรยงค์

เรือพระที่นั่งไกรสรมุข ตั้งพระที่นั่งจตุรมุขทอดพระแท่นบรรทม เป็นเรือพระที่นั่งรอง

เรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์เป็นเรือพระที่นั่งรอง

ปิดขบวนเรือทรง คือ

เรือศรีสุนทร คู่กับ เรือไกรสรจักร

ต่อไปเป็นเรือกันซึ่งใช้เรือโขมดยามี

๑. เรือของเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง ซ้าย - ขวา

๒. เรือของกองอาสาวิเศษ ซ้าย - ขวา

๓. เรือตำรวจใหญ่ ซ้าย - ขวา

๔. เรือตำรวจใน ซ้าย - ขวา

๕. เรือทองแขวนฟ้า[๑] ของบ้านโพเรียง คู่กับเรือทองแขวนฟ้าของบ้านใหม่

๖. เรือเหินหาว คู่กับ เรือหลาวทอง

ต่อด้วยเรือเอกไชยของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และเรือไชยของพระเจ้าลูกเธอ และพระองค์เจ้าต่างกรม จากนี้เป็นเรือขบวนคู่ ได้แก่

เรือมังกร คือ เรือเตร็จไตรภพ เรือจบจักรพาล

เรือนาค คือ เรือนาคจักรธาธร เรือนาคถบองรัตน์

เรือโต คือ เรือกำแหงอาทิตย์ เรือโตฤทธิไชยเดโช เรือมหิศโรรังราช เรือเลียงผา เป็นเรือประตู คือ

เรือของหมื่นนรินทร์เสนี เรือราชดุรง ของหมื่นศรีสหะเทพย์

ตามด้วยริ้วเรือแซ เป็นคู่ ๆ ของพวกตำรวจ และขุนนาง พวกหมื่น ขุนพัน ตามลำดับ

ปิดด้วย เรือพิฆาต ๒ คู่ ของตำรวจนอก และตำรวจใน

ซึ่งเมื่อรวมเรือพิฆาตในกระบวนแล้ว มีประมาณ ๑๐๐ ลำ

จากริ้วกระบวนเรือในตำราริ้วเพชรพวงพยุหยาตราเรือ และบทเห่เรือของ เจ้าฟ้ากุ้งนั้นเมื่อเปรียบเทียบแล้วมีที่ต่างกันคือ

ตำแหน่งที่ตั้งของเรือ ตรงที่เป็นเรือดั้ง เดิมเป็น เรือกัน และที่เรือดั้งเดิมจะมีเรือนำหน้าเรือพระที่นั่ง ซึ่งตรงที่เป็นเรือนำในสมัยหลังเป็นเรือดั้ง พระซ้ายตั้งผ้าไตร หรือพานพุ่มดอกไม้ ซึ่งมีหลายลำเรียงกัน (เรือดั้งแต่เดิมอยู่นำหน้าเรือพระที่นั่ง)

ริ้วกระบวนเรือจัดแห่ออกเป็น ๔ สาย ตรงตอนใกล้กับเรือพระที่นั่งเท่านั้นมิได้จัด ๔ สาย ตลอดทั้งกระบวน กระบวน ๔ สาย คือ

๑. สายกลาง เป็นริ้วเรือพระที่นั่ง เรียกว่า สายพระราชยาน

---

๑. เรือทองแขวนฟ้านี้ในสมัยหลังชื่อเรือเลือนไปเป็นทองขวานฟ้า

๒. สายในซ้าย และสายในขวา เป็นริ้วเรือแห่ เรียกว่า สายคู่แห่

๓. สายนอกซ้าย และสายนอกขวา เป็นริ้วเรือกัน เรียกว่า สายกัน

ระเบียบกระบวนนั้นจัดแบ่งออกเป็น ๕ ตอน ตอนหน้าเรียกว่า กระบวนนอกหน้า ได้แก่ทหารกองนอก ถัดมาเป็นกระบวนในหน้า ได้แก่ทหารรักษาพระองค์ ตอนกลางเป็นกระบวนเรือพระราชยาน ตอนหลังชั้นในเรียกว่า กระบวนในหลัง ได้แก่ทหารรักษาพระองค์ ตามด้วยกระบวนหลังนอก ได้แก่ ทหารกองนอก ทั้ง ๕ ตอนนี้ มีเรือประตูคั่นทุกตอน

อย่างไรก็ดีสำหรับกระบวนพยุหยาตราชลมารคนี้ มีวิธีการจัดกระบวนเป็น ๒ กระบวน[๑] เรียกว่า "กระบวนพยุหยาตรา (ใหญ่) ชลมารค" และ "กระบวนพยุหยาตรา (น้อย) ชลมารค" อีกกระบวนหนึ่ง แต่โบราณท่านจัดลักษณะกระบวนทั้งสองนี้แตกต่างกันอย่างไร กระบวนใดใช้เรือกี่ลำ เรืออะไรบ้างนั้นยังไม่มีใครสามารถที่จะค้นคว้าหาหลักฐานมารวบรวมไว้ให้สมบูรณ์ได้ จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรควรพินิต ครั้งทรงทำหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงทหารเรืออยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพยายามที่จะค้นคว้าหาหลักฐานเพื่อวางเป็นระเบียบปฏิบัติไว้ ก็ไม่อาจทรงกระทำได้ ดังนั้นเมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ จึงได้ทรงทำหนังสือกราบบังคมทูลผ่านทางราชการเลขาธิการขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตวางระเบียบริ้วกระบวนเรือพระราชพิธีเสียใหม่ โดยจัดรูปกระบวนเข้าหาจำนวนเรือที่มีอยู่เป็นสำคัญยึดหลักโบราณราชประเพณีแต่เพียงอนุโลม ซึ่งริ้วกระบวนเรือซึ่งจอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรควรพินิต ทูนเกล้าฯ ถวาย มีดังนี้

กระบวนพยุหยาตราใหญ่

จัดเป็น ๔ สาย มีเรือ คือ

๑. เรือประตูหน้า	๑ คู่
๒. เรือพิฆาต	๑ คู่
๓. สายนอก เรือดั้ง	๑๑ คู่

---

๑. กระบวนพยุหยาตรา, ม.ร.ว.แสงสูรย์ ลดาวัลย์

๔. สายใน เรือรูปสัตว์ ๔ คู่

ถือลำดับแต่หลังไปหน้า คือ

เรือครุฑ (กลองชนะ) เรือกระบี่ เรือพญาวานร และเรืออสูร

๕. เรือกลองนอก ๑ กลองใน ๑

๖. เรือตำรวจนอก ๑ ใน ๑

๗. เรือเอกไชย ทอดบุษบก ทรงผ้าไตรหรือพระพุทธรูป หรือพุ่มแล้ว แต่งาน มีเครื่องสูง ธงสามชาย แตร สังข์

๘. เรือคู่ชัก ใช้เรือเอกไชยเหิรหาว และเรือเอกไชยหลาวทอง มี แตร สังข์ มโหรทึก ลง

๙. เรือพระที่นั่งทรง ใช้เรือพระที่นั่งกิ่ง ทอดพระที่นั่งบุษบก มีเครื่องสูง ธงสามชาย

๑๐. เรือพลับพลา ใช้เรือพระที่นั่งศรีทรงบัลลังก์กัญญา

๑๑. เรือพระที่นั่งรอง ใช้เรือพระที่นั่งศรีทรงบัลลังก์กัญญา

๑๒. เรือตำรวจ ตาม ๑ คู่

๑๓. เรือทหาร แซง ๒ คู่

๑๔. เรือประตูหลัง ๑ คู่

กระบวนพยุหยาตราน้อย

จัดเป็น ๒ สาย มีเรือต่าง ๆ คือ

๑. เรือประตูหน้า ๑ คู่

๒. เรือพิฆาต ๑ คู่

๓. เรือดั้ง ๗ คู่

๔. เรือรูปสัตว์ ๔ คู่

ถือลำดับแต่หลังไปหน้า คือ

เรือครุฑ (กลองชนะ) เรือกระบี่ เรือพญาวานร และเรืออสูร

๕. เรือกลองนอก ๑ กลองใน ๑

๖. เรือตำรวจนอก ๑ ใน ๑

๗. เรือเอกไชยทอดบุษบก ทรงผ้าไตร หรือพระพุทธรูป หรือพุ่ม

๘. เรือคู่ชัก ใช้เรือเอกไชยเหิรหาว เอกไชยหลาวทอง มี แตร สังข์ มโหรทึก ลง

๙. เรือพระที่นั่งทรง ใช้เรือศรี งดธง คงมีแต่เครื่องสูง

๑๐. เรือพระที่นั่งรอง ใช้เรือศรีทรงบัลลังก์กัญญา

๑๑. เรือตำรวจหลวงตาม ๑ คู่

๑๒. เรือทหารแซง ๒ คู่

๑๓. เรือประตูหลัง ๑ คู่

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นชอบ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ถือเป็นระเบียบปฏิบัติได้ตั้งแต่วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นมา ซึ่งเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับกระบวนพยุหยาตราใหญ่เลียบพระนครคราวพระบรมราชาภิเษกสมโภชรัชกาลที่ ๖ และคราวพระบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๗ แล้วก็ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่ถ้าเปรียบเทียบกับริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารค ครั้งรัชกาลที่ ๔ ที่กล่าวไปแล้ว จะเห็นได้ว่าเรือบางประเภท เช่น เรือแซ เคยใช้เป็นกระบวนหน้า นำหน้าเรือพิฆาตนั้นหายไป เรือพิฆาตที่เคยมีมาแต่เดิม ก็นำมาเข้ากระบวนถึง ๖ คู่ คือ

เรือมังกรจำแลง	คู่กับ	เรือมังกรแผลงฤทธิ์
เรือเหราล่องลอยสินธุ์	คู่กับ	เรือเหราลินลาสมุทร
เรือสางกำแหงหาญ	คู่กับ	เรือสางชาญชลสินธุ์
เรือโตขมังคลื่น	คู่กับ	เรือโตผืนสมุทร
เรือกิเลนประลองเชิง	คู่กับ	เรือกิเลนระเริงชล
เรือเสือทยานชล	คู่กับ	เรือเสือคำรณสินธุ์

เรือดังกล่าวทั้งหมดนี้ เป็นเรือที่สร้างขึ้นไว้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทั้งสิ้น แต่ในกระบวนพยุหยาตรา สมัยต่อมามีเรือพิฆาตเพียงคู่เดียว คือ เรือเสือทยานชลกับเรือเสือคำรณสินธุ์ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะชำรุดเสียหายไปนั่นเอง

ข้อที่ผิดกันอีกประการหนึ่ง คือ การลำดับเรือรูปสัตว์ครั้งรัชกาลที่ ๔ นั้น เอาเรือกระบี่นำเป็นคู่หน้า เรืออสูร เป็นคู่ที่ ๒ เรือพญาวานร เป็นคู่ที่ ๓ เรือครุฑ เป็นคู่ที่ ๔ แต่ในการจัดกระบวนเรือพระราชพิธี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ นั้น ได้นำเรือ

กระบี่มาเป็นคู่ที่ ๓ เลื่อนเรืออสูร เป็นคู่ที่ ๑ และเรือพญาวานร เป็นคู่ที่ ๒ แต่ต่อมาเมื่อคราวจัดกระบวนพยุหยาตราใหญ่ในงานฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น ได้จัดลำดับเรือรูปสัตว์เช่นเดียวกับที่จัดในครั้งรัชกาลที่ ๔

สำหรับแผนผังริ้วกระบวนเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราใหญ่ชลมารค คราวฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ มีดังนี้

เรือกราบกัญญา (เรือประตูหน้า)		เรือกราบกัญญา (เรือประตูหน้า)
เรือพิฆาตเสือคำรณสินธุ์		เรือพิฆาตเสือทยานชล
เรือดั้ง	เรือพระตำรวจนอก	เรือดั้ง
เรือดั้ง		เรือดั้ง
เรือดั้ง	เรือกระบี่ปราบเมืองมาร	เรือดั้ง
	เรือกระบี่ราญรอนราพณ์	
เรือดั้ง	เรือกลองนอก	เรือดั้ง
เรือดั้ง	เรืออสุรปักษา	เรือดั้ง
	เรืออสุรวายุภักษ์	
เรือดั้ง		เรือดั้ง
เรือดั้ง	เรือสุครีพครองเมือง (กลองชนะ)	เรือดั้ง

เรือพาลีรั้งทวีป (กลองชนะ)

เรือดั้ง เรือดั้ง

เรือดั้ง เรือครุฑเตร็จไตรจกร เรือดั้ง
(สังข์แตร)

เรือครุฑเหิรเห็จ

เรือดั้ง เรือดั้ง

เรือดั้งชื่อทองขวานฟ้า เรือกลองใน เรือดั้งชื่อทองบ้าบิ่น

เรือเอกชัยหลาวทอง เรือเอกชัยเหิรหาว
(มโหรทึก) (มโหรทึก)

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
ทอดบัลลังก์ลบุษบก เป็นเรือพระที่นั่งทรง

เรือเอนกชาติภุชงค์
ทองบัลลังก์กัญญา เป็นเรือพระที่นั่งรอง

เรือตำรวจหลวง เรือตำรวจหลวง เรือตำรวจหลวง

เรือตำรวจหลวง เรือตำรวจหลวง

เรือกราบกัญญา เรือกราบกัญญา
(เป็นเรือประตูหลัง) (เป็นเรือประตูหลัง)

กระบวนเรือครั้งนี้ไม่มีเรือทรงผ้าไตร หรือผ้าทรงสะพักพระพุทธรูป เพราะมิได้เสด็จขึ้นทรงนมัสการหรือบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระอารามหลวง ดังเช่นเสด็จถวายผ้าพระกฐินหรือเสด็จเลียบพระนคร และไม่มีเรือพลับพลา เพราะมิได้ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ ไม่ต้องทรงเปลื้องพระมหาพิชัยมงกุฎหรือพระชฎามหากฐิน

สำหรับกระบวนพยุหยาตราน้อย ชลมารค ที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ถือเป็นแบบตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นมานั้น มีข้อแตกต่างจากกระบวนที่เคยจัดกันมาแต่ก่อนดังนี้ คือ

๑. เดิมไม่เคยใช้เรือรูปสัตว์ คราวนี้ได้นำเอาเรือรูปสัตว์มาเข้ากระบวนด้วย โดยจัดให้เป็นคู่ที่ ๘ ถึง ๑๑ รวม ๔ คู่ โดยตัดเรือดั้งเดิม ๔ คู่ออกไป

๒. เรือพระที่นั่งเป็นเรือทอดบัลลังก์กัญญา แต่เดิมเรือที่ทอดบัลลังก์กัญญาไม่ใช่เครื่องสูง แต่ในกระบวนที่จัดใหม่เปลี่ยนให้มีเครื่องสูงด้วย

ต่อมาเมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ สถานการณ์บ้านเมืองได้เปลี่ยนแปรไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้เสด็จประทับอยู่ในพระราชอาณาจักร การถวายผ้าพระกฐินโดยกระบวนพยุหยาตราจึงมีอันต้องระงับไปเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี และในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูจารีตประเพณีการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารคขึ้นใหม่อีกเป็นครั้งแรกในรัชกาลปัจจุบัน

การจัดกระบวนพยุหยาตราชลมารคในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

นับจากเมื่อได้มีการจัดกระบวนพยุหยาตราชลมารค เมื่อคราวฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ในรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วก็ไม่เคยได้จัดอีก จนใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ในรัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชอันเป็นปีที่ทางราชการได้จัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษขึ้น และได้จัดให้มีกระบวนเรือพระราชพิธี อัญเชิญพระพุทธรูป พระไตรปิฎกและพระสงฆ์แห่ไปตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นการเฉลิมฉลอง กระบวนครั้งนั้นเรียกกันว่า "กระบวนพุทธพยุหยาตรา" การจัดรูปกระบวนเรือคล้ายรูปกระบวนพยุหยาตราน้อย แต่ไม่ครบเนื่องจากเรือพระราชพิธีชำรุดเสียหายไปบ้าง ไม่มีเรือพอจะจัดให้เต็มรูปริ้วกระบวนตามแบบฉบับที่มีมาแต่โบราณ

ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดกระบวนพยุหยาตราชลมารค สำหรับเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม ตามราชประเพณีที่เคยมีมาแต่ก็ไม่อาจจัดกระบวนให้ครบถ้วนเป็นกระบวนพยุหยาตราใหญ่ หรือพยุหยาตราน้อยได้เช่นกัน มีเรือดั้งเหลือ ๙ คู่ เรือรูปสัตว์ ๒ คู่ คือ เรือพาลีรั้งทวีปกับเรือสุครีพครองเมือง ๑ คู่ เรืออสุรวายุภักษ์กับเรืออสุรปักษาอีก ๑ คู่ เรือที่ไม่มีคือ เรือกระบี่ เรือครุฑ และเรือคู่ชัก จึงใช้เรืออสูรมาเป็นเรือชักคู่ ใช้เรือดั้งทอง และเรือพญาวานรเสริมริ้วเรือดั้งให้ครบ ๑๑ คู่ และเพื่อให้เป็นไปตามพระราชดำริในอันที่จะฟื้นฟูประเพณีการเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารค กรมอู่ทหารเรือ กรมศิลปากร และสำนักพระราชวังก็ได้ต่อเรือพระราชพิธีและเรือดั้งจนมีครบ ๑๑ คู่ ส่วนเรือรูปสัตว์ก็ต่อตัวลำขึ้นใหม่ ใช้หัวเดิมบ้าง และต่อใหม่หมดบ้าง จนครบ ๘ ลำ การเสด็จ

พระราชดำเนินถวายพระกฐินด้วยกระบวนพยุหยาตราชลมารคครั้งสุดท้าย ประกอบการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ และมีการซ้อมใหญ่อีกครั้งใน พ.ศ. ๒๕๑๒

ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นโอกาสที่กรุงรัตนโกสินทร์มีอายุครบ ๒๐๐ ครบ รัฐบาลได้จัดงานเฉลิมฉลองขึ้น พระราชพิธีที่ยิ่งใหญ่อย่างหนึ่งคือ การเสด็จพยุหยาตราชลมารค ในวันที่ ๕ เมษายน และกระบวนพุทธพยุหยาตรา ในวันที่ ๑๓ เมษายน โดยอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์แห่ออกเพื่อให้ประชาชนได้สรงน้ำในวันสงกรานต์ อันเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวไทย และถือเป็นศิริมงคลในการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี การจัดกระบวนพยุหยาตราของทั้งสองวันนี้ได้ใช้แผนผังการจัดริ้งกระบวนแบบเดียวกันเพียงแต่ว่าในวันที่ ๑๓ เมษายน มิได้อัญเชิญเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ออกด้วยเท่านั้น การจัดริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารคครั้งนี้ พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ทรงเป็นแม่กองปรับปรุงการจัดริ้วกระบวนจนดูโอ่อ่าตระการตายิ่ง

ริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารค วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕

เรือทองขวานฟ้า	(เรือประตูหน้า)	เรือทองบ้าบิ่น
เรือเสือคำรณสินธุ์		เรือเสือทยานชล
เรือดั้ง ๒	เรือกลองนอก (อีเหลือง) ปี่ชวา กลองแขก	เรือดั้ง ๑
เรือดั้ง ๔		เรือดั้ง ๓
เรือดั้ง ๖	เรือตำรวจนอก	เรือดั้ง ๕
เรือดั้ง ๘		เรือดั้ง ๗
เรือดั้ง ๑๐		เรือดั้ง ๙

เรืออสุรปักษี
(กลองชนะ)

เรืออสุรวายุภักตร์
(กลองชนะ)

เรือดั้ง ๑๒

เรือดั้ง ๑๑

เรือดั้ง ๑๔

เรือดั้ง ๑๓

เรือกระบี่ปราบเมืองมาร
(กลองชนะ)

เรือกระบี่ราญรอนราพณ์
(กลองชนะ)

เรือดั้ง ๑๖

เรือดั้ง ๑๕

เรือดั้ง ๑๘

เรือดั้ง ๑๗

เรือสุครีพครองเมือง
(สังข์แตร)

เรือพาลีรั้งทวีป
(สังข์แตร)

เรือดั้ง ๒๐

เรือดั้ง ๑๙

เรือดั้ง ๒๒

เรือดั้ง ๒๑

เรือตำรวจใน

เรือครุฑเตร็จไตรจักร
(มโหระทึก)

เรือครุฑเหินเห็จ
(มโหระทึก)

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
ตั้งบุษบก เชิญพระชัย
มีเครื่องสูง ธงสามชาย

เรือกลองใน
(แตงโม)
(ผู้บัญชาการทัพเรือ)
(คู่ชัก)

เรือเอกชัยหลาวทอง
(มโหระทึก)

เรือเอกชัยเหินหาว
(มโหระทึก)

เรือแซง ๒
(ตำรวจหลวง)

เรือแซง ๑
(ตำรวจหลวง)

เรือแซง ๔ (ตำรวจหลวง)

เรือแซง ๓ (ตำรวจหลวง)

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
พระที่นั่งทรง ทอดบัลลังก์กัญญา
(เก้าอี้) พระราชอาส์น
มีเครื่องสูง ธงสามชาย

เรือแซง ๖ (ตำรวจหลวง)

เรือแซง ๕ (ตำรวจหลวง)

เรือพระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์
ทอดบัลลังก์กัญญา (เก้าอี้)
พระราชอาส์น

เรือแซง ๗ (กรมวัง)

กระบวนพระราชอิสริยยศอย่างน้อย แห่เชิญพระชัย (หลังช้าง) ไปยังพลับพลาท้องสนามหลวง

นำริ้ว	๑
ธงสามชาย	๒
มโหระทึก	๒

กลองชนะ	๔๐
จ่าปี่ จ่ากลอง	๓
แตรฝรั่ง	๒๐
แตรงอน	๔
สังข์	๒
เครื่องสูงหน้า ๗ ชั้น	๒
เครื่องสูงหน้า ๕ ชั้น	๖
บังแทรก	๔
เครื่องสูงหลัง ๗ ชั้น	๒
เครื่องสูงหน้า ๕ ชั้น	๔
บังแทรก	๒
กำกับเครื่องสูง	๒
สารวัตรแตร	๑
สารวัตรกระบวน	๑
ผู้กำกับกระบวน	๑

ราชรถเชิญพระชัย

คนฉุดชัก (หน้า ๑๖) (หลัง ๘)	๒๔
กำกับราชรถ	๒
บังพระสูรย์	๑
พระกลด	๑
อินทร์ เชิญพุ่มดอกไม้ทอง ๘ พรหม เชิญพุ่มดอกไม้เงิน ๘	๑๖
กำกับกระบวนหลัง	๒
ประคองพระชัย	๑
สารภีราชรถ	๑

ลักษณะหน้าที่ และความเป็นมาของเรือพระที่นั่ง และเรือในริ้วกระบวน

ในการเสด็จพระราชดำเนินทางน้ำของพระเจ้าอยู่หัวในสมัยโบราณนั้น เข้าใจว่าแต่ก่อนจะมีเรือ ๒ สำรับ เป็นเรือทอง อันหมายถึงเรือที่แกะสลักลวดลาย และลงรักปิดทองสำรับหนึ่ง จะใช้เป็นเวลาเสด็จในกระบวนที่เป็นพระราชพิธี ส่วนอีกสำรับหนึ่งเป็นเรือไม้ซึ่งมักจะใช้ทรงในเวลาปกติทั่วไป ไม่ปะปนกัน

จากการจัดริ้วกระบวนเรือ จะมีชื่อเรือต่าง ๆ มากมายที่มาร่วมในกระบวน ซึ่งเรือเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างกันไปตามความสำคัญและลักษณะที่มาคือ

๑. **เรือประตู** มีลักษณะเป็นเรือกราบ กลางลำมีกัญญา เรียกกันว่า เรือกราบกัญญา ทำหน้าที่เป็นเรือนำริ้วกระบวน มีข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นปลัดทูลฉลองนั่งในกัญญาลำละ ๑ ท่าน

๒. **เรือพิฆาต** เป็นเรือรบไทยโบราณประเภทหนึ่ง มีปืนจ่ารงตั้งที่หัวเรือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มี ๕ คู่ ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งกรุงรัตน-โกสินทร์ มี ๖ คู่ ภายหลังตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา มี ๑ คู่ คือ เรือเสือทยานชล และเรือเสือคำรณสินธุ์ หัวเรือทำเป็นรูปหัวเสือ มีคฤห์สำหรับอำมาตย์ฝ่ายทหารนั่ง แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้เรือแซ เรือพิฆาตนี้มีนายเรือ นายท้าย ฝีพาย และคนนั่งคฤห์ รวม ๓๑ นาย

๓. **เรือดั้ง** เป็นเรือไม้ทาสีน้ำมัน ไม่มีลวดลายอย่างใด ใช้เป็นเรือกระบวนสายนอก กลางลำมีคฤห์ ซึ่งมีนายทหารนั่งลำละ ๑ นาย ในเรือนี้มีพลปืน ๔ นาย และมีนายเรือ นายท้าย และฝีพาย ลำละ ๒๙ - ๓๕ คน ขึ้นอยู่กับขนาดของเรือ และมีคนกระทุ้งเส้า ละลำ ๒ นาย เรือที่กระทุ้งเส้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็น

พวกเรือชัย ซึ่งเป็นเรือชนิดที่มีทวนหัวตั้งสูงและงอนขึ้นไป ซึ่งกล่าวว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับเรือกิ่ง แต่ไม่ทราบว่าต่างกันตรงไหน แต่ปัจจุบันเรือดั้งหัวเรือปิดทอง ถ้าหัวเรือยังเขียนลายน้ำยา ใช้เป็นเรือประจำยศพระราชาคณะ

๔. **เรือกลองนอก-กลองใน** เป็นพวกเรือกราบ มีนายเรือ นายท้าย และฝีพายลำละ ๓๐ คน มีนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการกระบวนพยุหยาตรานั่งคฤห์พร้อมทนายในเรือกลองนอก และมีผู้บัญชาการกระบวนพร้อมทนาย นั่งคฤห์เรือกลองใน ภายในเรือมีพนักงานปี่ชวาและกลองแขกบรรเลงลำละ ๖ นาย

๕. **เรือตำรวจนอก-ตำรวจใน** ใช้เรือกราบ มีนายเรือ นายท้าย และฝีพายในสองลำไม่เท่ากัน ลำหนึ่งมี ๒๒ นาย ลำหนึ่งมี ๒๗ นาย มีพระตำรวจหลวงชั้นปลัดกรม นั่งคฤห์

๖. **เรือรูปสัตว์** เป็นเรือที่แกะสลักหัวเรือเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ ทั้งสัตว์จริงและสัตว์ในเทพนิยาย ความเป็นมาของเรือรูปสัตว์ หรือที่เดิมเรียกว่า เรือศีรษะสัตว์นี้ สันนิษฐานอาจจะเกิดขึ้นได้ ๒ ทาง[๑] คือ

๑. อาจได้รับอิทธิพลมาจากทางเขมร ทั้งนี้เพราะที่ปราสาทหินนครวัดได้มีภาพสลักรูปเรือที่มีหัวเรือเป็นหน้าสัตว์ เช่น หน้าหงส์ หน้านาค หน้าเหรามังกร ซึ่งอาจทำขึ้นเพื่อความสวยงาม ปราสาทหินนครวัดมีอายุระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๓ - ๑๗๒๐

๒. อาจได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ซึ่งที่อินเดียนั้นบรรดาขุนรถจะมีตราประจำตำแหน่งของตนติดอยู่ที่รถ แต่ไทยเรานำมาเป็นตราติดที่เรือ คือทำเป็นรูปหัวเรือเสีย เวลาเข้าในริ้วกระบวนก็ทราบว่าเรือลำใดเป็นของกรมใดหรือของขุนนางผู้ใด และแต่เดิมขุนนาง หรือเสนาบดีถ้ามิได้ตามเสด็จ ก็ไม่ได้เข้าในริ้วกระบวน แต่ในสมัยหลังแม้ว่าตัวเสนาบดีจะมิได้ตามเสด็จก็เกณฑ์เรือไปโดยตนเองไม่ต้องควบคุมไปก็ได้

---

๑. สาส์นสมเด็จ เล่ม ๒, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๑๐ หน้า ๒๒๑

จากข้อสันนิษฐานนี้อาจจะกล่าวได้ว่า เรือรูปสัตว์ของไทยคงได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย เพราะแม้แต่ตราประจำตำแหน่งของเสนาบดีตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มักใช้รูปสัตว์ทั้งสิ้น เช่น ราชสีห์ คชสีห์ ครุฑ นาค ฯลฯ ตราตำแหน่งนี้มีปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะศักดินาซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. ๑๙๙๘ แล้ว และเรือรูปสัตว์นี้จากพงศาวดารปรากฏขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ พ.ศ. ๒๐๗๖ ซึ่งพระองค์ทรงแก้เรือแซเป็นเรือชัย และเรือรูปสัตว์ต่าง ๆ เพื่อจะให้ตั้งปืนใหญ่ที่หัวเรือได้ เรือรูปสัตว์นั้นถ้าเป็นเรือดั้งน่าจะทำเป็นคู่ คือ เรือครุฑ ๑ คู่ เรือกระบี่ (ลิง) ๒ คู่ และจะเห็นได้ว่าเรือเสนาบดีและเรือประตูเป็นเรือรูปสัตว์ จากตราตำแหน่งของตนทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่า เรือรูปสัตว์นั้นมาจากตราตำแหน่งนั่นเอง เพราะเมื่อเทียบเรือรูปสัตว์กับตำแหน่งเสนาบดีที่ลดหลั่นลงมาก็จะเห็นว่าตรงกัน

เรือพระที่นั่งก็มีหัวเรือเป็นรูปสัตว์ ตามพระราชลัญจกร เช่นกันอย่างเช่นเรือครุฑ มีพระราชลัญจรกร "พระครุฑพ่าห" หัวเรือแต่เดิมก็ทำเป็นรูปครุฑเท่านั้น และมีเรือนารายณ์ทรงสุบรรณ ซึ่งเดิมก็มีแต่รูปครุฑเปล่า ๆ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ทำองค์พระนารายณ์เติมเข้าไปด้วย หรือเรือพาลีรั้งทวีปและเรือสุครีพครองเมือง ซึ่งเป็นเรือของพวกกองอาสา เช่น กรมเขนทองซ้าย กรมเขนทองขวา ก็มีตราเป็นรูปลิง ซึ่งเรียกว่า "กระบี่ธุช"

ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีเรือครุฑซึ่งมีชื่อว่า "เรือมงคลสุบรรณ" ซึ่งก็มิได้มีองค์พระนารายณ์อยู่ด้วย แต่ทำเป็น "ครุฑยุคนาค" ดังปรากฏในบทเห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ไชยเชษฐ์สุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ที่ว่า "เรือครุฑยุคนาคหิ้ว" นั่นเอง

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เรือรูปสัตว์ นี้ ก็มีชื่อเท่าที่ปรากฏในรัชกาลที่ ๔ คือ

เรือครุฑ มีชื่อว่า "ครุฑเหิรเห็จ" และ "ครุฑเตร็จไตรจักร"
เรือพญาวานรมีชื่อว่า "พาลีรั้งทวีป" และ "สุครีพครองเมือง"
เรืออสูร มีชื่อว่า "อสุรวายุภักษ์" และ "อสุรปักษา"
เรือกระบี่ มีชื่อว่า "กระบี่ราญรอนราพณ์" และ "กระบี่ปราบเมืองมาร" เป็นต้น

แต่ชื่อของเรือรูปสัตว์ที่กล่าวถึงแล้วนั้น ปรากฏว่ามีแตกต่างไปจากชื่อในทำเนียบครั้งรัชกาลที่ ๑ อยู่ ๓ ลำ คือ

เรืออสุรปักษา ในทำเนียบมีชื่อว่า เรืออสุรปักษี

เรือพาลีรั้งทวีป ในทำเนียบมีชื่อว่า เรือพาลีล้างทวีป

เรือครุฑเหิรเห็จ ในทำเนียบมีชื่อว่า เรือครุฑเหิรระเห็จ

เรือรูปสัตว์นี้แต่ละลำมีปืนจ่ารงประจำลำละ ๑ กระบอก อาวุธอื่นมีเขน ดาบ ทวน หอก ง้าว และมีหางนกยูงประดับ มีนายเรือ นายท้าย และฝีพายลำละ ๓๗ นาย มีนายเส้า ๒ นาย ผู้เชิญธงสามชายทางท้ายเรือหรือที่เรียกว่านักสราชลำละ ๑ นาย ผู้เชิญธงสามชายนี้ในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของตำรวจหลวง

ในคฤห์เรือกระบี่ และเรืออสูร มีนายทหาร ๑ นาย พลปืนเล็ก ๖ นาย นั่งประจำ ส่วนในคฤห์เรือพญาวานรและเรือครุฑ เป็นเรือกลองชนะ มีเจ้าหน้าที่กลองลำละ ๑๐ นาย อาจจะมีเพิ่มเป็น ๖ ลำ หรือลดเหลือ ๒ ลำ

สำหรับเรือรูปสัตว์ที่เหลืออยู่ในปัจจุบันมี

๑. **เรือครุฑเหิรเห็จ** ลำเดิมสร้างในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นเรือรูปสัตว์พื้นดำ ยาว ๑๓ วา ๑ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๔ ศอก ลึก ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๑๑ นิ้ว แต่ได้ถูกระเบิดเสียหายในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ กรมศิลปากรได้เก็บหัวเรือและท้ายเรือไว้ และสร้างขึ้นใหม่เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕ น้ำหนัก ๗ ตัน กว้าง ๑.๕๙ เมตร ยาว ๒๗.๕๐ เมตร ลึก ๐.๕๙ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๒ เมตร ฝีพาย ๓๘ คน นายท้าย ๒ คน

๒. **เรือครุฑเตร็จไตรจักร** ลำเดิมเป็นเรือพื้นดำ ยาว ๑๓ วา ๑ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ๖ นิ้ว ลึก ๑ ศอก ๙ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๗ นิ้ว ลำเก่าถูกระเบิดชำรุด กรมศิลปากรเก็บหัวเรือและท้ายเรือไว้ ลำปัจจุบันสร้างใหม่ เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ น้ำหนัก ๕.๙๗ ตัน กว้าง ๑.๙๐ เมตร ยาว ๒๗.๑๐ เมตร ลึก ๐.๕๒ เมตร กินน้ำลึก ๐.๒๙ เมตร ฝีพาย ๓๔ คน นายท้าย ๒ คน

๓. **เรือพาลีรั้งทวีป** ลำเดิมเป็นเรือพื้นดำ น้ำหนัก ๖.๙๗ ตัน ยาว ๑๓ วา ๓ ศอก กว้าง ๔ ศอก ลึก ๑ ศอก ๒ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๕ นิ้ว หรือยาว ๒๗.๕๔ เมตร กว้าง ๑.๙๙ เมตร ลึก ๐.๕๙ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๑ เมตร หัวเรือกว้างมีช่องสำหรับติดตั้งปืนใหญ่บรรจุทางปากกระบอกได้ ๑ กระบอก ขนาดปากกระบอก

๖๕ มม. เหนือช่องปืนแกะเป็นรูปขุนกระบี่สีเขียว ฝีพาย ๓๔ คน นายท้าย ๑ คน

๔. **เรือสุครีพครองเมือง** ลำเดิมเป็นเรือพื้นดำ น้ำหนัก ๖.๕๖ ตัน ยาว ๑๔ วา กว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว ลึก ๑ ศอก ๓ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๔ นิ้ว หรือยาว ๒๗.๔๕ เมตร กว้าง ๑.๓๙ เมตร ลึก ๐.๕๙ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๑ เมตร หัวเรือกว้างมีช่องสำหรับติดตั้งปืนใหญ่บรรจุทางปากกระบอกได้ ๑ กระบอก ขนาดปากกระบอก ๖๕ มม. เหนือช่องปืนแกะเป็นรูปขุนกระบี่สีแดง

๕. **เรือกระบี่ปราบเมืองมาร** ลำเดิมเป็นเรือพื้นดำ ยาว ๑๓ วา ๒ ศอก ๑ คืบ กว้าง ๔ ศอก ลึก ๑ ศอก กำลัง ๕ ศอก ๔ นิ้ว ลำเดิมถูกระเบิดเสียหาย กรมศิลปากรเก็บหัวเรือท้ายเรือไว้ส่วนลำปัจจุบันสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ น้ำหนัก ๕.๖๒ ตัน ยาว ๒๖.๘๐ เมตร กว้าง ๒.๑๐ เมตร ลึก ๐.๕๑ เมตร กินน้ำลึก .๒๕ เมตร ฝีพาย ๓๖ นาย นายท้าย ๒ นาย หัวเรือมีช่องสำหรับติดตั้งปืนใหญ่ ๑ กระบอก ขนาด ๖๕ มม. เหนือช่องปืนแกะเป็นรูปขุนกระบี่สีขาว

๖. **เรืออสุรวายุภักตร์** โขนเรือเป็นรูปครึ่งยักษ์ครึ่งนก ส่วนบนเป็นยักษ์ ส่วนล่างเป็นนก องค์เป็นสีม่วง

๗. **เรืออสุรปักษา** โขนเรือเป็นรูปครึ่งยักษ์ครึ่งนก ส่วนบนเป็นยักษ์ ส่วนล่างเป็นนก องค์เป็นสีเขียว

๘. **เรือแซ** มีรูปร่างเป็นเรือไชยโกลน หัวท้ายเขียนลายน้ำยา มีตัวอย่างคือ เรือเสือทะยานชล เรือเสือคำรณสินธุ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พลพายเรือแซหน้ากระบวนเป็นพวกมอญ

๙. **เรือแซง** ใช้เรือกราบ เป็นเรือของทหาร เรือแซงอยู่ตรงเรือพระ-ที่นั่ง ในริ้วกระบวนมักมี ๒ คู่

๑๐. **เรือริ้ว** หมายถึงว่า เรือที่เข้ากระบวนยาวเป็นเส้นเป็นสาย[๑] หลายเส้นหลายสายเรียงขนานกัน คือบรรดาเรือทุกลำที่ต้องเกณฑ์เข้ากระบวนแล้วจัดเป็นเรือริ้วทั้งสิ้น และเรือกระบวนโดยมากมีธงประจำเรือ ตั้งแต่เรือพระที่นั่งเป็นต้นลงไป ถ้าเป็นเรือที่มีโขนงอนก็มีธงทั้งหัวเรือและท้ายเรือ ถ้าเป็นเรือรูปสัตว์

---

๑. สาสน์สมเด็จ เล่ม ๒ หน้า ๒๒๕, ๒๓๖

ก็มีธงแต่ท้ายเรือ บรรดาเรือแซงก็ปักธงท้ายทุกลำ จึงสมกับคำที่ว่า "เรือริ้วทิวธงสลอน"

๑๑. **เรือกิ่ง** ในริ้วกระบวนจัดเป็นเรือที่เป็นเครื่องประดับยศ เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง[๒] บ้างก็ว่าในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม[๓] (พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๑๗๑) กล่าวว่าพระองค์มีรับสั่งให้เอากิ่งดอกเลาประดับเรือ ต่อมาภายหลังพนักงานจึงคิดเขียนลายกิ่งไม้ประดับไว้ที่หัวเรือ โปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อเรือชนิดนั้นว่า "เรือพระที่นั่งกิ่ง" คือเป็นเรือชั้นสูงสุด มิโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นใดประทับ เว้นแต่บางครั้งโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเรือทรงผ้าไตร หรือผ้าทรงสะพักพระพุทธรูป หรือพานพุ่มดอกไม้และเป็นเรือทรงพระชัย ในกระบวนพยุหยาตราชลมารค ถวายผ้าพระกฐิน เรือพระที่นั่งกิ่งที่เคยใช้เป็นเรือทรงผ้าไตรแต่เดิมมาที่ปรากฏในทำเนียบแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา คือ พระที่นั่งศรีสมรรถไชย ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๐ มีเรือพระที่นั่งประภัสสรไชย ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งเอกไชย มิใช่เรือพระที่นั่งกิ่ง แต่ในรัชกาลปัจจุบันเรือพระที่นั่งประภัสสรชัยชำรุด จึงใช้เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งกิ่งแทน

เรือพระที่นั่งกิ่งนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มี ๙ ลำ เมื่อเวลาอยู่ในริ้วกระบวน เรือพระที่นั่งกิ่ง จะทอดบัลลังก์บุษบก ปักฉัตรเครื่องสูงกลางลำ ทั้งตอนหน้าและตอนหลังบุษบกดังนี้

ฉัตร ๗ ชั้น หน้า ๑ องค์ หลัง ๑ องค์

ฉัตร ๕ ชั้น หน้า ๓ องค์ หลัง ๒ องค์

มีเจ้าพนักงานกั้นพระกลด ๑ นาย บังพระสูรย์ ๑ นาย และอยู่งานพัดโบก ๑ นาย เบื้องหน้าบุษบกมีเจ้าพนักงานประโคมแตรงอน ๖ นาย แตรฝรั่ง ๘ นาย มีคนแห่ ๒ นาย นักสราชเชิญธงท้ายเรือ ๑ นาย สมัยรัชกาลที่ ๔ มีนักสราชเชิญธงหน้าเรือด้วยอีก ๑ นาย

เรือพระที่นั่งกิ่งนี้มีนายเรือ นายท้าย และฝีพายดังนี้

---

๒. คำให้การชาวกรุงเก่า หน้า ๓๒๖

๓. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ หน้า ๓

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช	มีนายเรือ	๒ นาย
	นายท้าย	๒ นาย
	ฝีพาย	๕๔ นาย
เรือพระที่นั่งประภัสสรไชย	นายเรือ	๒ นาย
	นายท้าย	๒ นาย
	ฝีพาย	๔๓ นาย

พายที่ใช้ในเรือพระที่นั่งกิ่งจะเป็นพายทอง และฝีพายจะพายในท่านกบิน เรือกิ่งนี้อาจจะเอาแบบอย่างมาจากเรือค้าขายลำใหญ่ ๆ ของพม่า[๑] เว้นแต่ของเขาไม่มีกิ่งเท่านั้น ถ้าเอากิ่งดอกเลาปักขึ้นที่หัวเรือท้ายเรือ ก็เหมือนเรือกิ่งของเรา

๑๒. **เรือคู่ชัก** เดิมใช้สำหรับเป็นเรือชักลากเรือพระที่นั่งชนิดพายไม่ได้ เรียกว่า เรือพระที่นั่งขนานหรือบัลลังก์ขนาน แต่ต่อมาได้เลิกใช้ไปเพราะไม่สะดวกรวดเร็ว เรือพระที่นั่งขนานจึงเปลี่ยนมาใช้เรือพระที่นั่งกิ่งแทน แต่ยังคงเรือคู่ชักไว้ เรือคู่ชักนี้เป็นเรือดั้ง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เรือดั้งคู่ชักมีชื่อว่า เรือทองแขวนฟ้า[๒] และเรือทองบ้าบิ่น เรือทั้งสองลำนี้นำหน้าเรือพระที่นั่งลำทรงเรือทองแขวนฟ้า (หรือบางทีก็เป็น ทองขวานฟ้า) ใช้พลพายเป็นคนชาวบ้านใหม่ขึ้นกับหลวงสุเรนทรนุชิด ส่วนเรือทองบ้าบิ่น ใช้พลพายเป็นชาวบ้านโพธิ์เรียงขึ้นอยู่กับหลวงอภัยเสนา และตรงกับครั้งกรุงศรีอยุธยาทุกอย่างผิดกันแต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ว่าเป็น "เรือพระที่นั่ง" ตามแบบชั้นหลังว่าเป็นเรือคู่ชัก ซึ่งมีหัวเรือและท้ายเรือปิดทองห้อยพู่สีแดงและสักหลาดคาดหลังคากัญญานั้นปักลายทองเต็มทั้งผืน แต่เรือดั้งทั่วไป หัวเรือและท้ายเรือไม่ปิดทอง ห้อยพู่สีขาวกับสักหลาดคาดหลังคากัญญาปักทองเฉพาะตรงขอบ

เรือดั้งคู่ชักมีสิทธิผิดกับเรืออื่นที่แห่เสด็จ เพราะเรือพระที่นั่งนั้น บรรดาพลพายต้องถูกคัดเลือกเอาแต่เฉพาะพวกที่มีกำลังพายเรือ แล่นเร็ว และพายทนกว่าพลพายของเรืออื่น เรือดั้งคู่ต้องพายนำให้เห็นทันหนีเรือพระที่นั่ง ถ้าหากจะหนีไม่พ้นพอหัวเรือพระที่นั่งเกี่ยวแนวท้ายเรือคู่ชักเข้าไป เรียกกันว่า "เข้าดั้ง" เรือคู่ชักก็

---

๑. สาส์นสมเด็จ เล่ม ๗ หน้า ๓๑๒

๒. สาส์นสมเด็จ เล่ม ๑๒ หน้า ๖๖

ใช้อุบายแกล้งคัดเรือให้ใกล้กันจนช่องน้ำแคบ เรือพระที่นั่งไม่สามารถจะพายแทรกกลางแข่งขึ้นไปได้

เหตุที่เลือกแต่ชาวบ้านใหม่ และชาวบ้านโพธิ์เรียง เป็นฝีพายเรือคู่ชักก็เพราะชาวบ้านทั้งสองนั้นชำนาญการพายเรือมาก จึงได้ถูกเลือกมาทุกคราว

เรือทองแขวนฟ้านั้นเข้าใจว่าเดิมมีชื่อว่า เรือแขวนฟ้า ที่เรียกเช่นนี้อาจจะหมายถึงเรือทรงที่เป็นเรือเร็วสำหรับใช้ในเวลาเสด็จออกรบด้วย และคงจะเร็วเหมือนบินในอากาศ จึงเรียกว่า เรือแขวนฟ้า ต่อมาเมื่อเสร็จสิ้นสงครามแล้วจึงนำเรือมาปิดทองตกแต่งให้งดงาม จึงเรียกว่า เรือทองแขวนฟ้า และเอานำหน้าเรือพระที่นั่ง ลำทรงในกระบวนแห่เสด็จทางชลมารค จึงเรียกว่า "เรือพระที่นั่งทองแขวนฟ้า" ทั้ง ๒ ลำ และใช้เป็นแบบต่อมา แต่จะเปลี่ยนเป็นเรือดั้งคู่ชักมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาหรือมาเปลี่ยนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ไม่อาจทราบได้

๑๓. **เรือไชย** เป็นเรือชนิดที่มีทวนหัวตั้งสูงขึ้นไปเป็นงอน มีลักษณะเช่นเดียวกับเรือกิ่ง เรือชัยนี้เดิมเป็นเรือที่ข้าราชการนั่งในริ้วกระบวน และมีพนักงานคอยกระทุ้งเส้าให้จังหวะ แต่ถ้าเป็นเรือที่นั่งเจ้านาย และเรือประตูเรียกว่า เรือเอกไชย

ที่ปรากฏในโคลงพระราชพิธีทวาทศมาศนั้นมีชื่อว่า เรือไชยเหินหาว ขึ้นอยู่กับหลวงอภัยเสนา และเรือหลาวทองเอกไชย ขึ้นอยู่กับหลวงสุเรนทรวิชิต หลังคาเรือคาดผ้าสีแดงลายก้านแย่ง เรือตกแต่งด้วยลายรดน้ำ (ลงรักปิดทอง) มีนักสราชถือธงทั้งหน้าเรือและท้ายเรือ มีกลองโหรทึก และแตรประจำ ในเรือมีอาวุธประจำอย่างละคู่ คือ หอกขัด หางโมรี ดาบ ง้าว ทวนทอง ดาบเชลย และเขนซึ่งล้วนติดพู่สีแดง

เรือไชยเหินหาว หรือเอกไชยเหิรหาว นั้นเป็นเรือพื้นดำ ยาว ๑๔ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว กว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว ลึก ๑ ศอก ๓ นิ้ว กำลัง[๑] ๕ ศอก ๕ นิ้ว เรือเดิมถูกระเบิดเสียหายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ กรมศิลปากรได้เก็บหัวเรือและท้ายเรือไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี

---

๑. กำลัง หมายถึง ระยะทางเฉลี่ยที่ฝีพายสามารถพายให้เรือแล่นไปได้ สำหรับการพาย ๑ ครั้ง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ สำหรับลำปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่ วันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘ มีน้ำหนัก ๖.๙๓ ตัน กว้าง ๑.๙๗ เมตร ยาว ๒๗.๕๐ เมตร ลึก ๐.๖๑ เมตร กินน้ำลึก ๐.๗๒ เมตร ฝีพาย ๓๘ คน นายท้าย ๒ คน

ส่วนเรือหลาวทองเอกไชย หรือเอกไชยหลาวทอง เป็นเรือพื้นดำ ยาว ๑๔ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว กว้าง ๔ ศอก ลึก ๑ ศอก ๒ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๔ นิ้ว ลำเดิมนี้ถูกระเบิดเช่นเดียวกันเรือเอกไชยเหิรหาว ลำปัจจุบันได้สร้างใหม่พร้อมกับลำแรก มีน้ำหนัก ๗ ตัน กว้าง ๑.๕๙ เมตร ยาว ๒๗.๕๐ เมตร ลึก ๕๙ เมตร กินน้ำลึก .๓๒ เมตร ฝีพาย ๓๘ คน นายท้าย ๒ คน

๑๔. **เรือโขมดยา** โขมดแปลว่าหัว ยา หมายถึง น้ำยาที่เขียนลายที่หัวเรือ แต่ลักษณะเรือโขมดยาครั้งกรุงศรีอยุธยา หัวเรือท้ายเรือ เรียบ เชิดขึ้น มีลายแกะเป็นรูปกลีบบัวสำหรับผูกผ้าตรงกลางตั้งคฤห์คาดผ้าแดง

๑๕. **เรือพระที่นั่งทรง** เรือพระที่นั่งลำทรงถ้าเป็นกระบวนพยุหยาตราใหญ่ใช้เรือพระที่นั่งกิ่งทอดพระที่นั่งบุษบกเป็นที่ประทับ ปักฉัตรเครื่องสูงหักทองขวาง มีพนักงานถวายอยู่งานพระกลด บังพระสูรย์พัดโบก มีนักสราชเชิญธงท้ายเรือสี่มุมบุษบกมีมหาดเล็กเชิญพระแสงรายตีนตอง ในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินมีมหาดเล็กเชิญ หอก พระมหากฐินอยู่เบื้องหน้าบุษบกอีก ๒ นาย ข้าราชการผู้ใหญ่ในราชสำนักหมอบเฝ้าฯ หน้าพระที่นั่งบุษบก ๒ นาย

เรือพระที่นั่งกิ่งที่ใช้ในกระบวนพยุหยาตราใหญ่ชลมารค ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จะใช้ลำใดลำหนึ่งใน ๓ ลำ คือ

เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ เป็นเรือที่แกะสลักโขนเรือเป็นรูปหงส์ สำหรับลำปัจจุบันนี้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดให้สร้างขึ้นแทนลำเดิมที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระ-พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่ความจริงแล้วเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ดังทราบได้จากบทเห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ฯ ที่ว่า

๐ สุพรรณหงส์ทรงพู่ห้อย งามชดช้อยลอยหลังสินธุ์
เพียงหงส์ทรงพรหมิน ลินลาศเลื่อนเตือนตาชม

หรือจากลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ว่า

๐ สุพรรณหงส์เหินเห็จฟ้า ชมสินธุ์
ดุจพ่าห์พรหมมินบิน ฟ่องฟ้อน
จตุรมุขพิมานอินทร์ อรอาสน์
เป็นที่นั่งรองร้อน ทุเรศร้างวังเวง

สำหรับลำปัจจุบันนี้ได้มีการประกอบพิธีลงน้ำเมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นเรือพื้นดำ น้ำหนัก ๑๕.๑ ตัน กว้าง ๓.๑๔ เมตร ยาว ๔๔.๗๐ เมตร ลึก ๐.๙๐ เมตร กินน้ำลึก ๐.๔๑ เมตร ฝีพาย ๕๐ นาย นายท้าย ๒ นาย นายเรือ ๒ นาย พายที่ใช้เป็นพายทอง พลพายจะพายในท่านกบิน และถือเป็นธรรมเนียมว่า ถ้าจะเปลี่ยนท่าพายเป็นพายธรรมดา หรือพายกระเดียด จะต้องรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสียก่อน จึงเปลี่ยนท่าพายได้

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เป็นเรือพระที่นั่งกิ่ง ซึ่งมีโขนเรือเป็นรูปพญานาค ๗ เศียร ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว(๑) ซึ่งทรงพระราชดำริว่า เรือพระที่นั่งครุฑของเดิมก็มีอยู่แล้ว แต่เรือพระที่นั่งนาคยังหามีไม่ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนราชสีหวิกรม เอามาดเส้น(๒) ๔ ศอก ทำเป็นเรือพระที่นั่งนาค ๗ เศียรมีชื่อว่า พระที่นั่งอนันตนาคราช

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดใช้เรือพระที่นั่งอนันตนาคราชเป็นเรือพระที่นั่งลำทรง(๓) ซึ่งจะตั้งบุษบกผูกม่านทำด้วยผ้าตาดมีนักสราชประจำทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ที่หัวเรือตั้งปืนจ่ารงคร่ำเงิน หน้าบุษบกจะตั้งเครื่องสูง ด้านหน้ามีฉัตร ๗ ชั้น ๑ องค์ ฉัตร ๕ ชั้น ๓ องค์ ด้านหลัง

---

๒. มาดเส้น ย่อมาจากคำ "มาดเหลา" ซึ่งหมายถึงเรือไม้ขุดทั้งลำเรือ เกลาแต่งผิวให้เรียบ เรือที่มีขนาดใหญ่ที่ยาวเกิน ๑ เส้น หรือ ๔๐ เมตรขึ้นไป เรียกว่า มาดเหลาเส้น เป็นการเรียกขนาดเรือไปด้วย

๓. สมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์, อ้างแล้ว หน้า ๕๓

บุษบกจะตั้งเครื่องสูง ด้านหน้ามีฉัตร ๗ ชั้น ๑ องค์ ฉัตร ๕ ชั้น ๓ องค์ ด้านหลังบุษบกเป็นฉัตร ๗ ชั้น ๑ องค์ ฉัตร ๕ ชั้น ๒ องค์ และมีพระกลด พัดโบก บังพระสูรย์ บังแทรก (บังดั้น) ด้านหน้าพระแท่นมีอาวุธผูกติด คือ ปืนนกลับ พระแสนง้าวนาก ถมเงิน ด้านท้ายพระแท่นมีทวน ๑ คู่ ขุนนางที่อยู่ประจำเรือมี จมื่นมหาดเล็กข้างละ ๒ ท่าน สำหรับเชิญพระแสงตีนตอง มีจางวางปลัดทูลฉลอง และหุ้มแพรอยู่หน้าพระที่ พวกพลเลวอยู่ท้าย ๒ คน พลพายใช้พายทอง เช่วนเดียวกับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

สำหรับเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชลำปัจจุบัน สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๖ แทนลำเดิม สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๗๕ เป็นเรือพื้นเขียว น้ำหนัก ๑๕.๓๖ ตัน กว้าง ๒.๙๕ เมตร ยาว ๔๒.๙๕ เมตร ลึก ๐.๗๖ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๑ เมตร ฝีพาย ๕๔ นาย นายท้าย ๒ นาย มีการซ่อมใหญ่ พ.ศ. ๒๕๑๒ อาจทำให้น้ำหนักเปลี่ยนไป

เรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชย เรือพระที่นั่งนี้มีมาแล้วแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในตำราริ้วกระบวนแห่พยุหยาตราชลมารค สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นเรือกิ่งพื้นดำ และมีปรากฏชื่อในโคลงพระราชพิธีทวาทศมาศ[๑] ในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย เป็นเรือพระที่นั่งสำหรับทรงเปลื้องเครื่อง เพราะมีการตั้งบัลลังก์บุษบก อัญเชิญพระชฎามหากฐิน นำหน้าเรือพระที่นั่งลำทรง ตั้งเครื่องสูงด้านหน้าฉัตร ๗ ชั้น ๑ องค์ ฉัตร ๕ ชั้น ๒ องค์ ด้านหลังบุษบกตั้งฉัตร ๗ ชั้น ๑ องค์ ฉัตร ๕ ชั้น ๒ องค์ ม่านบุษบกเป็นผ้าตาด มีตำรวจประจำเรือ ๖ นาย นักสราชนั่งเชิญธง ด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ ๑ นาย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลปัจจุบัน เนื่องจากเรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชยชำรุดไม่สามารถซ่อมแซมได้ ดังนั้นเรือพระที่นั่งสำหรับทรงเปลื้องเครื่อง จึงใช้เรือพระที่นั่งศรีแทนเรือพระที่นั่งกิ่ง คือใช้เรือเอนกชาติภุชงค์แทน โดยการทอดบัลลังค์กัญญามีม่านกั้น โดยปกติเมื่อพระ-

---

๑ สมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์, หน้า ๕๒

บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราใหญ่นั้น จะทรงเครื่องบรมราชภูษิตาภรณ์ และทรงพระมหามงกุฎ หรือพระชฎามหากฐิน ประทับบนพระที่นั่งบุษบก เวลาจะเสด็จพระราชดำเนินขึ้นบกก็ทรงเปลื้องพระ-มหามงกุฎ หรือพระชฎามหากฐิน ทรงพระมาลาเส้าสูง เรือที่ใช้ทรงเปลื้องเครื่องนี้ เรียกว่า เรือพลับพลา เรือนี้จะเข้าเทียบท่าก่อน แล้วเรือพระที่นั่งลำทรงเทียบด้านนอกเรือพลับพลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่พลับพลาเปลื้องพระมหา-มงกุฎ หรือพระชฎามหากฐินแล้ว จึงเสด็จขึ้น ตอนเสด็จลงก็เช่นกัน เสด็จลงเรือพลับพลาทรงพระมหามงกุฎ หรือพระชฎามหากฐินก่อน จึงเสด็จลงประทับเรือพระที่นั่ง ในเวลาเสด็จกลับ เรือพลับพลาแล่นหลังเรือพระที่นั่ง

เรือพระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์ มีนายเรือ ๒ นาย นายท้าย ๒ นาย ฝีพาย ๖๑ นาย ใช้พายทอง พายท่านกบินเช่นเดียวกับเรือพระที่นั่งไม่มีนักสราชเชิญธง เพราะถือเป็นธรรมเนียมว่า เรือพระที่นั่งศรี ถ้าทอดบัลลังก์กัญญาจะไม่มีธงท้าย เรือพระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์ลำปัจจุบัน สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเรือพระที่นั่งศรีพื้นชมพู น้ำหนัก ๗.๗ ตัน กว้าง ๓.๑๕ เมตร ยาว ๔๕.๔๐ เมตร ลึก ๑.๑๑ เมตร กินน้ำลึก ๐.๔๖ เมตร กำลัง ๓.๔ เมตร ซ่อมใหญ่ พ.ศ. ๒๕๑๗ น้ำหนักอาจเปลี่ยนแปลงได้

๑๖. **เรือพระที่นั่งรอง** ใช้เรือพระที่นั่ง ทอดบัลลังก์กัญญาเช่นเดียวกับเรือพลับพลา มักมี ๒ องค์ หลังคาคาดผ้าลายก้านแย่ง บัลลังก์มีม่านกั้นผูกผ้าพู่จามรี

๑๗. **เรือศรี** คำว่าเรือศรีนี้ บางทีก็มีคำว่า "เรือศรีสักหลาด" คู่ไปด้วย แสดงว่าคงจะมีลักษณะต่างกันตรงตาดหลังคากัญญา อาจจะเป็นได้ว่า แต่เดิมคงจะคาดหลังคากัญญาด้วยผ้าธรรมดาจึงเรียกว่า เรือศรี อันหมายถึงสีผ้าหลังคากัญญา ต่อมาเมื่อใช้ผ้าสักหลาดมาคาดหลังคากัญญาแทนผ้าธรรมดาซึ่งคงจะคาดเฉพาะเรือที่สำคัญ เช่น เรือพระที่นั่ง จึงเรียกชื่ออีกคำหนึ่งเป็นการเน้นชื่อผ้า ว่าเรือศรีสักหลาด ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การคาดหลังคากัญญาเรือศรีด้วยสักหลาดมีทุกลำจึงงดคำ "สักหลาด" ไป เรียกแต่เรือศรี

๑๘. **เรือกราบ** เป็นเรือรบที่ใช้ฝีพายของไทยแต่โบราณ มีไม้กระดานติด

ด้านข้างเรือไปตามแนวนอนสำหรับเดินเรียกว่า กราบเรือ เมื่อเรือลำใดมีที่เดินเช่นนี้จึงเรียกว่า เรือกราบ

การแต่งกายของผู้ประจำเรือในริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารค

จากการเสด็จเลียบพระนครทางชลมารคในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เราได้ทราบการแต่งกายของนายเรือและฝีพายได้อย่างดี

๑. **เรือแง่ทรายนำเสด็จ** เจ้ากรมทหารปืนปากน้ำเป็นนายลำแต่งตัวนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง ฝีพาย สวมเสื้อแดง กางเกงขาว สวมหมวกฝาชี

๒. **เรือประตูเป็นเรือกัญญา** นายลำคือพระเทพผลู และพระราชรองเมืองนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง ฝีพาย สวมเสื้อแดง หมวกแดง

๓. **เรือเหราลายกำมะลอ** หลวงเสน่ห์สรชิต นายลำ นุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง ฝีพาย สวมเสื้อแดง

๔. **เรือแซต่าง ๆ** นายลำแต่งตัวเป็นรามัญ คนตีกรรเชียงแต่งตัวโพกผ้าแพรรามัญ สวมเสื้อสีคราม

๕. **เรือพาลีรั้งทวีป** เจ้าพระยาอัครอุดมบรมเสนาบดี นายลำ แต่งตัวสวมมาลา สวมเสื้อตาดอย่างน้อย ทนายหมอบหน้า สวมเสื้ออัตลัต โพกแพรสี ฝีพายสวมกางเกงมัสรู่

๖. **เรือกัญญา** ของพระยาเทพอรชุน นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อทรงประพาสหมวกตุ้มปี่

๗. **เรือกัญญากลองนำเสด็จ** ของพระยาวิชิตณรงค์ นายลำ สวมเสื้อทรงประพาส หมวกตุ้มปี่

๘. **เรือกระบี่ราญรอนราพณ์และเรือกระบี่ปราบเมืองมาร** ของพระอนุรักษ์โยธา และพระมหาสงคราม นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๙. **เรือเสือทยานชล และเรือเสือคำรณชลสินธุ์** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๑๐. **เรือโตขมังคลื่น และเรือโตฝืนสมุทร** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๑๑. **เรือสางกำแหงหาญ และเรือสางชาญชลสินธุ์** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๑๒. **เรือเหราล่องลอยสินธุ์ และเรือเหราลีลาสมุทร** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๑๓. **เรือกิเลนประลอง และเรือกิเลนละเลิงชล** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๑๔. **เรือมังกรจำแลง และเรือมังกรแผลงฤทธิ์** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๑๕. **เรืออสุรวายุภักษ์ และเรืออสุรปักษี** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๑๖. **เรือครุฑเหินเห็จ และเรือครุฑเตร็จไตรจักร** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๑๗. **เรือสุวรรณเหรา และเรือเหราข้ามสมุทร** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๑๘. **เรือกลอง** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อทรงประพาส สวมหมวกตุ้มปี่

๑๙. **เรือมงคลสุบรรณ และเรือศรีสุพรรณหงส์** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง ฝีพายใส่เสื้อสักหลาดขลิบโหมด หมวกกลีบลำดวน กางเกงมีกรวยเชิง ใช้พายทอง

๒๐. **เรือกิ่งศรีสมรรถไชย และเรือกิ่งไกรแก้วจักรรัตน์** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๒๑. **เรือกิ่งศรีสุนทรไชย และเรือกิ่งไกรสรจักร** นายลำนุ่งปูมสวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

---

๑. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ศึกษาภัณฑ์-พาณิชย์, ๒๕๒๑, หน้า ๓๑ - ๓๙

๒๒. **เรือกระโห้อาสาจาม** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๒๓. **เรือกัญญาสารวัตร** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๒๔. **เรือเอกไชยเหิรหาว และเรือเอกไชยหลาวทอง** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๒๕. **เรือกลองนำเสด็จ** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อทรงประพาส หมวกตุ้มปี่

๒๖. **เรือในกระบวนหน้า** ฝีพายสวมเสื้อแดง หมวกแดง กางเกงแดง

๒๗. **เรือกิ่งศรีประภัสสรไชย และเรือกิ่งไกรสรมุข** ฝีพายสวมเสื้อ สวมหมวกกางเกงสักหลาดขลิบโหมด

๒๘. **เรือกราบมีกัญญา ผ้าหน้าโขนหักทองขวาง** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อทรงประพาส หมวกตุ้มปี่ สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๒๙. **เรือตาร้ายเกณฑ์หัด แสงปืนประทุนแถว** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง ฝีพายสวมเสื้อแดง กางเกงแดง หมวกแดง

๓๐. **เรือศรีประกอบเขียนลายทอง** เป็นเรือประเทียบ ๖ ลำ ฝีพายสวมเสื้อแดง กางเกงแดง หมวกแดง

๓๑. **เรือแซต่าง ๆ** นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อทรงประพาส หมวกตุ้มปี่ ฝีพายแต่งตัวโพกศีรษะ สวมเสื้อเป็นรามัญ

๓๒. **เรือกราบมีกัญญา เป็นเรือประตูหลัง** นายลำ นุ่งปูม สวมเสื้อเข้มขาบ โพกขลิบทอง

๓๓. **เรือกัญญา**ของพระเจ้าน้องยาเธอพระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ พระราชวรวงศ์เธอ บรรดาเจ้านาย แต่งพระองค์ ทรงเครื่องฉลองพระองค์จีบเอว สวมพระมหามาลาเส้าสูง ปักขนนก

๓๓. **เรือสุครีพครองเมือง** ของเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เป็นนายลำ สวมมาลา เสื้อตาดอย่างน้อยทนายหมอบหน้า สวมเสื้ออัตลัต โพกแพรสี ฝีพายสวมกางเกงมัสรู่

---

๑. เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง, ในวรรณคดี เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ ๒๕๑๖, หน้า ๑๓๔ - ๑๔๗ และสมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์, โครงพระราชพิธีทวาทสมาศ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ไทยวัฒนาพานิช พิมพ์แจกในการทอดกฐินพระราชทาน ณ วัดบรมวงศ์อิศรวราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๙

๓๕. **เรือกัญญา** ของขุนนางต่าง ๆ ที่มิได้เข้ากระบวน นายลำนุ่งปูม สวมเสื้อทรงประพาส หมวกตุ้มปี่ ฝีพายสวมกางเกงต่าง ๆ

๓๖. **เรือเก๋งพั้ง** ขุนนางจีน แต่งตัวอย่างขุนนางเมืองจีน ฝีพายสวมกางเกงเสื้อกั๊ก หมวกจีโบ

จากสารานุกรมไทย[๒] เราจะทราบการแต่งกายของทหารเรือพระราชพิธีที่ค่อนข้างละเอียด ดังนี้

๑. **นายเรือ** มี ๒ แบบ คือ

๑. สวมเสื้อผ้าโหมดเทศ นุ่งผ้าม่วงเชิงทอง สวมหมวกทรงประพาสสีดำยอดเกี้ยว คาดเข็มขัดแถบทองทั้งพู่กระบี่ ขัดดาบ สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติดโบว์ (รองเท้าคัดชู)

๒. สวมเสื้อผ้าอัตลัต นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าโหมดเทศ สวมหมวกทรงประพาส ผ้าโหมดเทศยอดเกี้ยว สวมถุงเท้ายาวสีขาว และรองเท้าหนังสีดำ

๒. **คนนั่งคฤห์ในกัญญาในเรือรูปสัตว์[๑]เรือกลอง และเรือตำรวจนอก** สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าม่วงมีเชิง สวมหมวกทรงประพาสสีน้ำเงิน สวมถุงเท้ายาวสีขาว และรองเท้าหนังสีดำ

๓. **คนนั่งคฤห์ในกัญญาในเรือตำรวจใน เรือดั้ง และเรือแซง** สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าเกี้ยวลาย สวมหมวกทรงประพาสผ้าโหมดเทศยอดจุก สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๔. **คนเห่** สวมเสื้อผ้าโหมดเทศ นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าคาดโหมดเทศ สวมหมวกทรงประพาสยอดเกี้ยว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติดโบว์

๕. **คนกระทุ้งเส้า** สวมเสื้อผ้ามิสรู่ไหม นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าคาดโหมดเทศ สวมหมวกหูกระต่ายผ้าสีแดงแถบลูกไม้ใบข้าว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติดโบว์

---

๒. สารานุกรมไทย เล่ม ๒, ราชบัณฑิตยสถานฐ ๒๕๐๗ - ๒๕๐๘ หน้า ๓๔๐๔ - ๓๔๐๗.

๑. เรือรูปสัตว์ เช่น เรือเสือทะยานชล เรือเสือคำรณสินธุ์ เรือพาลีรั้งทวีป เรือสุครีพครองเมือง เรืออสุราวายุภักษ์ เรืออสุราปักษา

๖. **ภูษามาลาและพนักงานศุภรัต** สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าม่วงเชิงทอง คาดผ้ารัดประคดแพรสีแดง สวมหมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีดำ สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติดโบว์

๗. **มหาดเล็กเชิญหอก และถวายงานพัด** สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าม่วงเชิงเงิน คาดผ้ารัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว สวมหมวกทรงประพาสสีน้ำเงิน สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าชูติดโบว์

๘. **แตรสังข์** สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าม่วงเชิงเงิน คาดผ้ารัดประคดสีแดงหนามขนุน สวมหมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีบานเย็นแถบทอง สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๙. **คนเชิญพระกลด ชังพระสูรย์ และพัดโบก** สวมเสื้อนอกสีขาว นุ่งผ้าเกี้ยวลาย สวมเสื้อครุยแพรใหญ่ ศีรษะสวมลอมพอก[๒] สีขาว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๑๐. **นักสราช หรือคนเทิดธง** สวมเสื้อผ้ามัสรู่ไหม นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าโหมดเทศ สวมหมวกหูกระต่ายสีแดงลูกไม้แถบใบข้าว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๑๑. **คนสัญญาณ** สวมเสื้อผ้าอัตลัด นุ่งผ้าเกี้ยวลาย คาดผ้าคาดโหมดเทศ สวมหมวกหูกระต่ายสีแดง ติดลูกไม้ใบข้าว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๑๒. **ฝีพายเรือพระที่นั่งลำทรง และเรือพระที่นั่งรอง** สวมเสื้อสักหลาดสีแดงติดลูกไม้ใบข้าว กางเกงผ้าเสิร์จสีดำ คาดผ้ารัดประคด โหมดเทศขัดดาบฝักไม้ ด้ามไม้กลึง สายสะพายดาบสักหลาดสีแดงติดแถบลูกไม้ สวมหมวกทรงประพาสสักหลาดแดงติดลูกไม้ใบข้าว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๑๓. **ฝีพายเรือรูปสัตว์** สวมเสื้อเลนากุฎลาย สวมกางเกงผ้าขาวริ้วทางแดง คาดผ้ารัดประคดสีแดง ดอกขาว สวมหมวกสังกะสีทาสีแดง มีลายยันตร์ สวมรองเท้าหนังสีดำ

---

๒. เป็นหมวกรูปกลมตามแนวศีรษะ ขอบหมวกสูง และมียอดเรียวแหลม ตัวหมวกด้านในทำด้วยไม้ไผ่สานลงรักหรือยาชัน หุ้มด้วยผ้าที่จับจับขึ้นไปอย่างสวยงามจนถึงยอด รอบตัวหมวกจะมีการตำแต่งด้วยโลหะตามแต่ยศ เช่น เงิน หรือนาค หรือทอง และมีประดับดอกไม้ไหว

๑๔. ฝีพายเรือเสือ สวมเสื้อผ้าปัสตูสีแดงติดแถบสีเหลือง กางเกงผ้าขาวริ้วทางแดง คาดผ้ารัดประคดสีแดงดอกขาว สวมหมวกกลีบลำดวนสีแดงติดแถบเหลือง สวมรองเท้าหนังสีดำ

๑๕. **ฝีพายเรือกลอง** สวมเสื้อสีขาวติดแถบสีน้ำเงิน กางเกงผ้าสีน้ำเงิน คาดผ้ารัดประคดสีน้ำเงินดอกขาว สวมหมวกหูกระต่ายผ้าสีน้ำเงินติดแถบสีเหลือง รองเท้าหนังสีดำ

๑๖. **ฝีพายเรือตำรวจ** สวมเสื้อผ้าสีน้ำเงิน ข้อมือติดแถบสีแดง กางเกงผ้าสีน้ำเงิน คาดผ้ารัดประคดสีแดงดอกขาว สวมหมวกหูกระต่ายสีแดงแถบผ้าสีเหลือง รองเท้าหนังสีดำ

๑๗. **ฝีพายเรือตำรวจ** สวมเสื้อผ้าสีน้ำเงินแถบแดง กางเกงผ้าสีน้ำเงินปลายขาติดแถบสีแดง คาดผ้ารัดประคดสีแดงดอกขาว สวมมงคลสีแดง รองเท้าหนังสีดำ

๑๘. **ฝีพายเรือดั้ง** สวมเสื้อผ้าสีดำริ้วทางแดง กางเกงผ้าสีแดงติดแถบสีดำ คาดผ้ารัดประคดสีแดงดอกขาว สวมหมวกทรงประพาสสีดำติดแถบสีแดง รองเท้าหนังสีดำ

๑๙. **ฝีพายเรือแซง** สวมเสื้อผ้าขาวคดติดแถบแดง ข้อมือมีแถบแดง กางเกงผ้าสีน้ำเงิน คาดผ้ารัดประคดสีแดงหน้ามีเชิงชาย สวมหมวกหูกระต่ายสีแดง รองเท้าหนังสีดำ

๒๐. **ฝีพายเรือประตู** สวมเสื้อผ้าสีน้ำเงินติดแถบสีเหลือง กางเกงผ้าสีน้ำเงิน คาดผ้ารัดประคดสีแดง ศีรษะสวมมงคลสีแดง รองเท้าหนังสีดำ

๒๑. **คนตีกลองชนะ มี ๒ ชุด คือ ชุดสีเขียว และชุดสีแดง** ชุดสีเขียว สวมเสื้อสีเขียว ปลายแขนติดแถบสีเหลือง กางเกงสีเขียวปลายขาติดแถบสีเหลือง สวมหมวกกลีบลำดวนสีเขียว รองเท้าหนังสีดำชุดสีแดง สวมเสื้อสีแดงปลายแขนติดแถบเหลือง กางเกงสีแดงปลายขาติดแถบเหลือง สวมหมวกกลีบลำดวน รองเท้าหนังสีดำ

๒๒. **สังข์แตร** สวมเสื้อผ้าปัศตูสีแดง ติดแถบทองปลายแขนบาน กางเกงผ้าปัสตูแดง ขอยปลายขาติดแถบเหลือง สวมหมวกผ้าปัสตูแดงรูปกรวยพู่ยอดหมวกสีเหลืองหรือสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๒๓. **จ่าปี่ จ่ากลอง** เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงผ้ามัสรูไหม สวมหมวก

ทรงประพาสผ้าโหมดเทศ ยอดเกี้ยว สวมถุงเท้าสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

๒๔. คนเชิญเครื่องสูง สวมเสื้อเข้มขาบไหม กางเกงผ้ามัสรูไหม คาดผ้าคาดโหมดเทศ ศีรษะสวมลอมพอกหางเหยี่ยวแดง สวมรองเท้าหนังสีดำ

๒๕. คนตีมโหระทึก สวมเสื้อเข้มขาบไหม กางเกงผ้ามัสรูไหม คาดเข็ดขัดแถบทองหัวมงกุฎ สวมหมวกทรงประพาสผ้าโหมดเทศยอดเกี้ยว สวมถุงเท้ายาวสีขาว รองเท้าหนังสีดำ

สรุป

กระบวนพยุหยาตราชลมารค หมายถึงริ้วกระบวนเรือที่จัดขึ้นในการที่พระเจ้าอยู่หัวในสมัยโบราณเสด็จพระราชดำเนินไปในการต่าง ๆ ทั้งเป็นการส่วนพระองค์และที่เป็นการพระราชพิธีซึ่งได้ประกอบการมาแต่โบราณตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้วและประกอบการนี้เรื่อยมาทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรีและในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์และได้มีมาจนปัจจุบัน แม้ว่าแต่เดิมมาจะเป็นการเสด็จพระราชดำเนินและประกอบการพระราชพิธีต่าง ๆ หลายอย่าง เช่น พระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน พระราชพิธีบรมราชาภิเษกการเสด็จไปนมัสการรอยพระพุทธ-บาท การอัญเชิญพระพุทธรูปที่สำคัญจากหัวเมืองเข้ามาประดิษฐานในเมืองหลวงตลอดจนการต้อนรับราชทูตจากต่างประเทศ เป็นต้น

การจัดกระบวนพยุหยาตราชลมารคนี้กล่าวว่าได้วิวัฒนาการมาจากการจัดกระบวนทัพเรือซึ่งในยามที่ว่างศึกเพื่อเป็นการฝึกซ้อมเรียกระดมพลโดยที่กองเรือเหล่านี้จะตกแต่งอย่างสวยงาม มีการประโคมดนตรีไปในกระบวนเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนานอีกด้วย ทั้งยังจัดเป็นการแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมประเพณีอย่างหนึ่งของชาติและพระราชวงศ์ซึ่งได้ทรงแสดงพระบารมีแผ่ไพศาลเป็นที่แซ่ซ้องสรรเสริญและเป็นที่พึ่งแด่พสกนิกรทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยทั่วไปการจัดริ้วกระบวนได้แบ่งออกเป็น ๒ แบบ เรียกว่า กระบวนพยุหยาตราใหญ่ซึ่งจัดเป็น ๔ สายและกระบวนพยุหยาตราน้อยจัดเป็น ๒ สายซึ่งต่างกันโดยทราบได้จากจำนวนเรือในริ้วกระบวนว่ามีมากน้อยเท่าใดนั่นเอง การจัดริ้วกระบวนมีระเบียบการจัดแบ่งออกเป็น ๕ ตอน คือ กระบวนนอกหน้า กระบวนในหน้า กระบวนเรือพระราชยาน กระบวนในหลัง และกระบวนนอกหลัง ซึ่งชมแล้วจะพบแต่ความสวยงามความโอ่อ่าตระการตา และความมีระเบียบสมกับเป็นประเพณีของชาติที่มีอารย-ธรรมอันสูงส่งมาแต่โบราณกาล

บรรณานุกรม

๑. คำให้การขุนหลวงหาวัด, คลังวิทยา, ๒๕๑๕

๒. คำให้การชาวกรุงเก่า, คลังวิทยา, ๒๕๑๕

๓. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีสิบสองเดือน, แพร่พิทยา, ๕๑๔

๔. เจ้าพระยาพระคลัง (หน), ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง, ศึกษาภัณฑ์พานิชย์, ๒๕๑๖

๕. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, ศึกษาภัณฑ์พานิชย์, ๒๕๐๔

๖. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ศึกษาภัณฑ์พานิชย์, ๒๕๐๔

๗. ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๔

๘. นิโกลาส แชรแวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, สันต์ ท โกมลบุตร แปล โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๖

๙. บำราบปรปักษ์, สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา, พระราชพิธีทวาทศมาศ, เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๔ หม่อมราชวงศ์แป้น, โรงพิมพ์เจริญผล

๑๐. ปรมานุชิตธ์โนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปณกิจศพนางลิ้นจี่ ชยากร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔

๑๑. นางนพมาศ, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๐๔

๑๒. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

๑๓. พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ
๑๔. ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕
๑๕. สาส์นสมเด็จ, ศึกษาภัณฑ์พานิชย์, ๒๕๑๐
๑๖. ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย, ๒๕๐๗ - ๒๕๐๘
๑๗. แสงสูรย์ ลดาวัลย์, หม่อมราชวงศ์, กระบวนพยุหยาตรา,
๑๘. ศิลาจารึกหลักที่ ๒, ประชุมศิลาจารึกภาค ๑, สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๔
๑๙. Guy Jachard., Voyage to Siam, White Orchid Press, Bangkok 1981

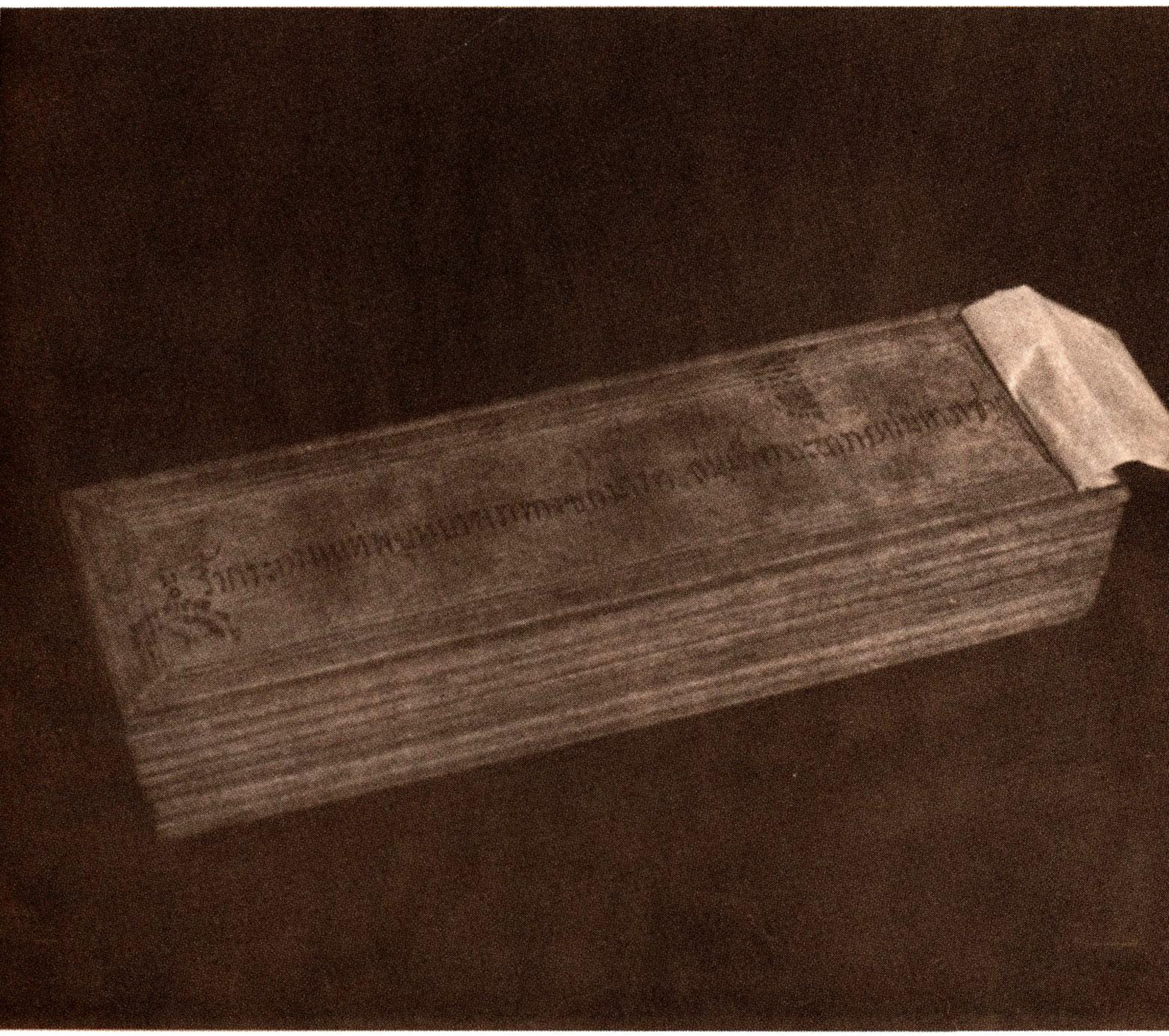

สมุดภาพริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปัจจุบันเก็บอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ

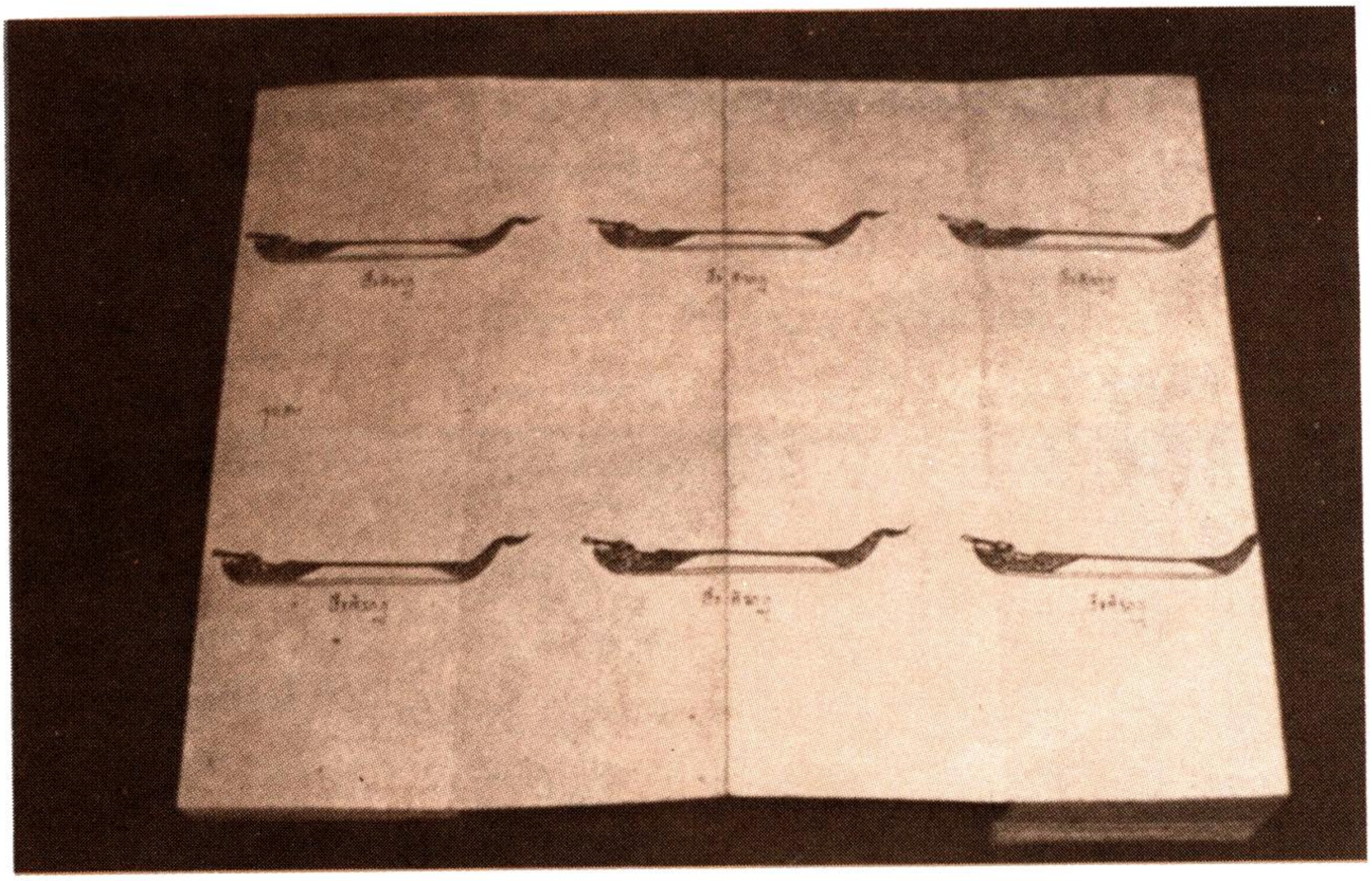

ลักษณะเรือพิฆาต สมัยกรุงศรีอยุธยา จากสมุดภาพริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ลักษณะเรือไชย สมัยกรุงศรีอยุธยา จากสมุดภาพริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ลักษณะเรือรูปสัตว์ เช่น เรือนาค เรือครุฑ และเรือโขมดยา สมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้ เรายังสามารถทราบถึงการจัดริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารคใหญ่ แบบ ๔ สาย บนฝั่งจะมีม้าแซงคอยเฝ้าตระเวน ตามกระบวนเรือเพื่อถวายอารักขาอีกชั้นหนึ่งด้วย

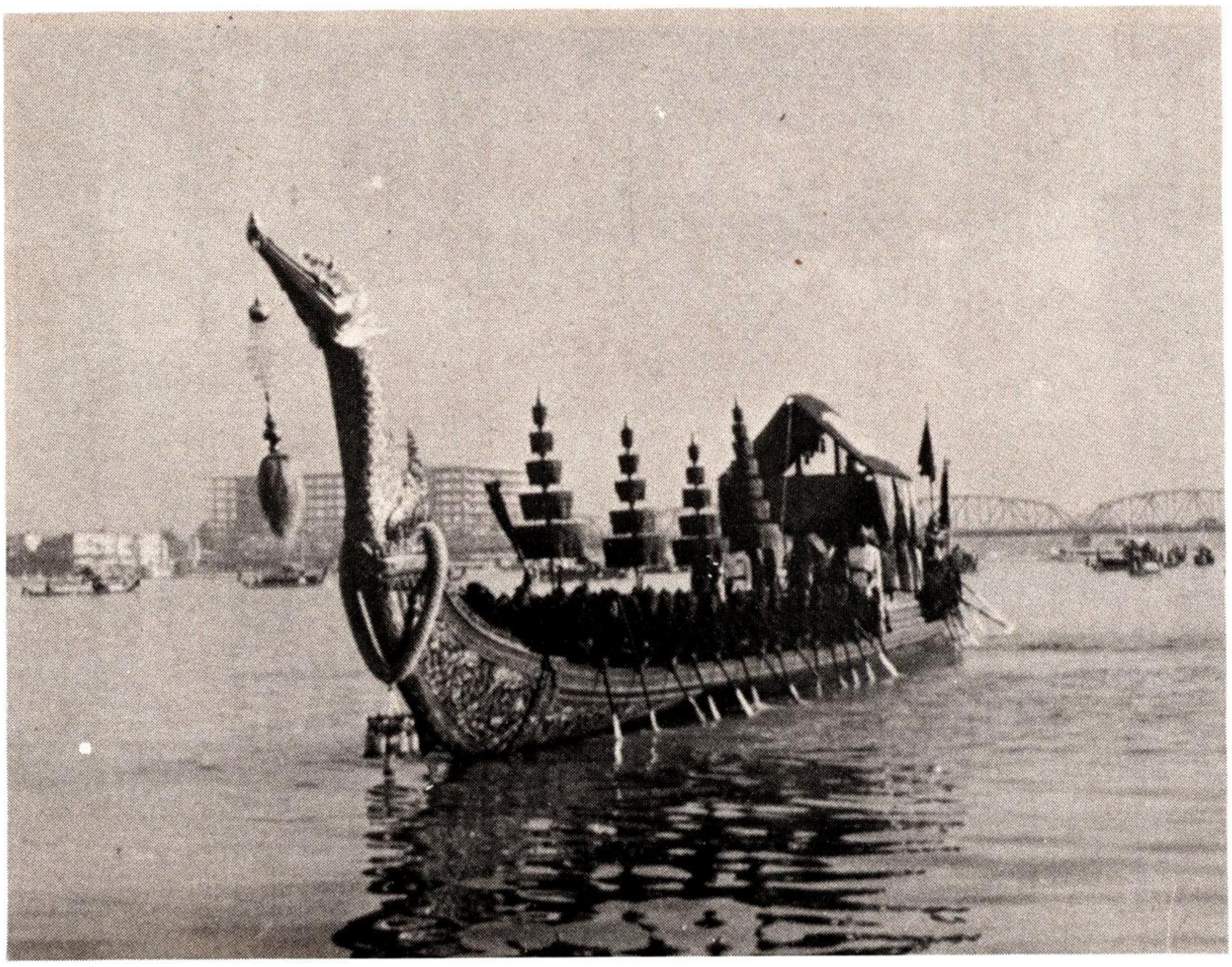

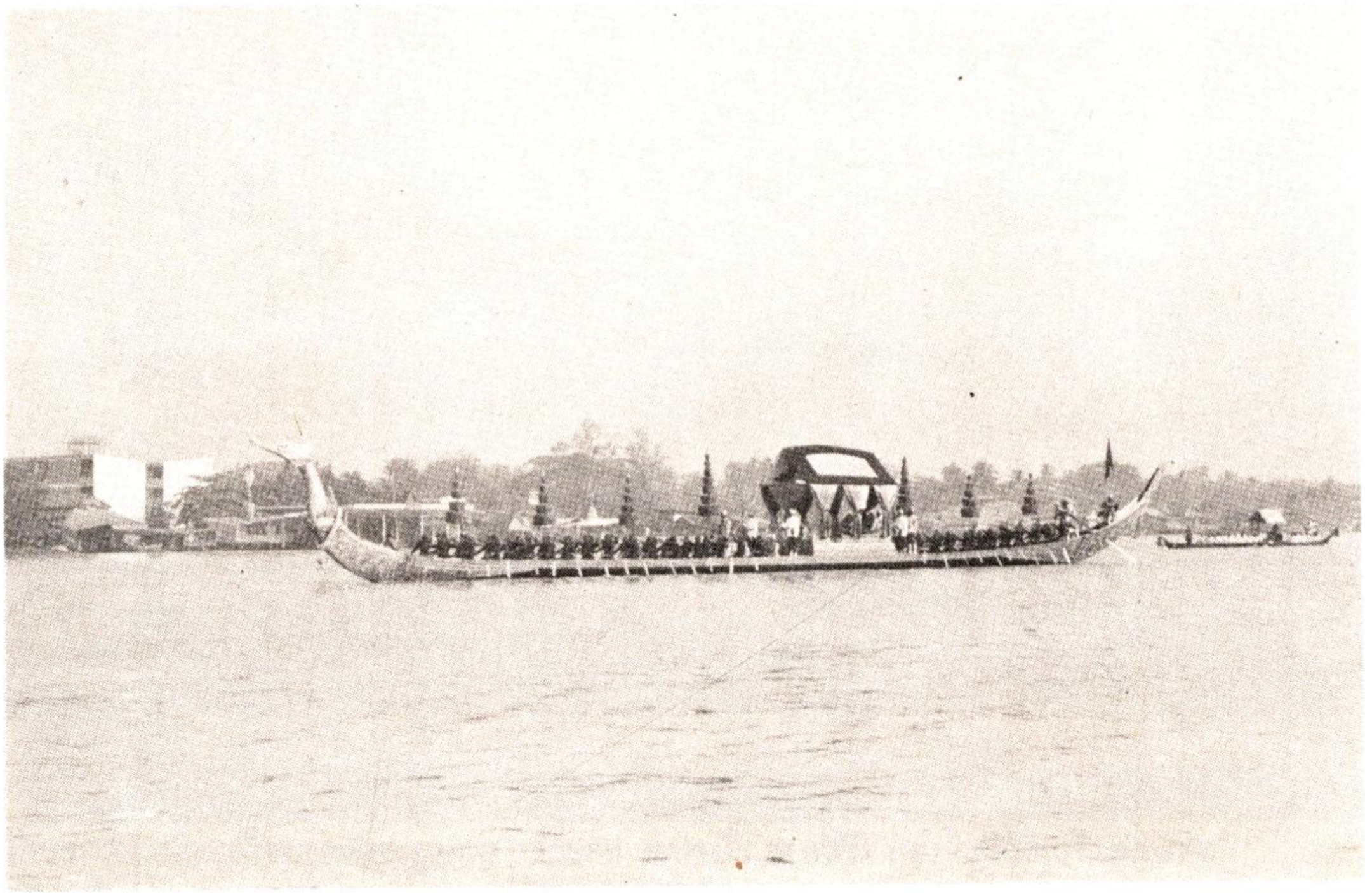

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ทอดบัลลังก์กัญญา โขนเรือเป็นรูปหงส์

เรือเสือทยานชล และเสือคำรณสินธ์ ซึ่งโขนเรือเขียนเป็นลายหัวเสือ

เรือสุครีพครองเมือง โขนเรือเป็นรูปขุนกระบี่ คือสุครีพ สีแดง

เรือกระบี่ปราบเมืองมาร โขนเรือเป็นรูปขุนกระบี่ คือหนุมานสีขาว

โขนเรือครุฑยุดนาค สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

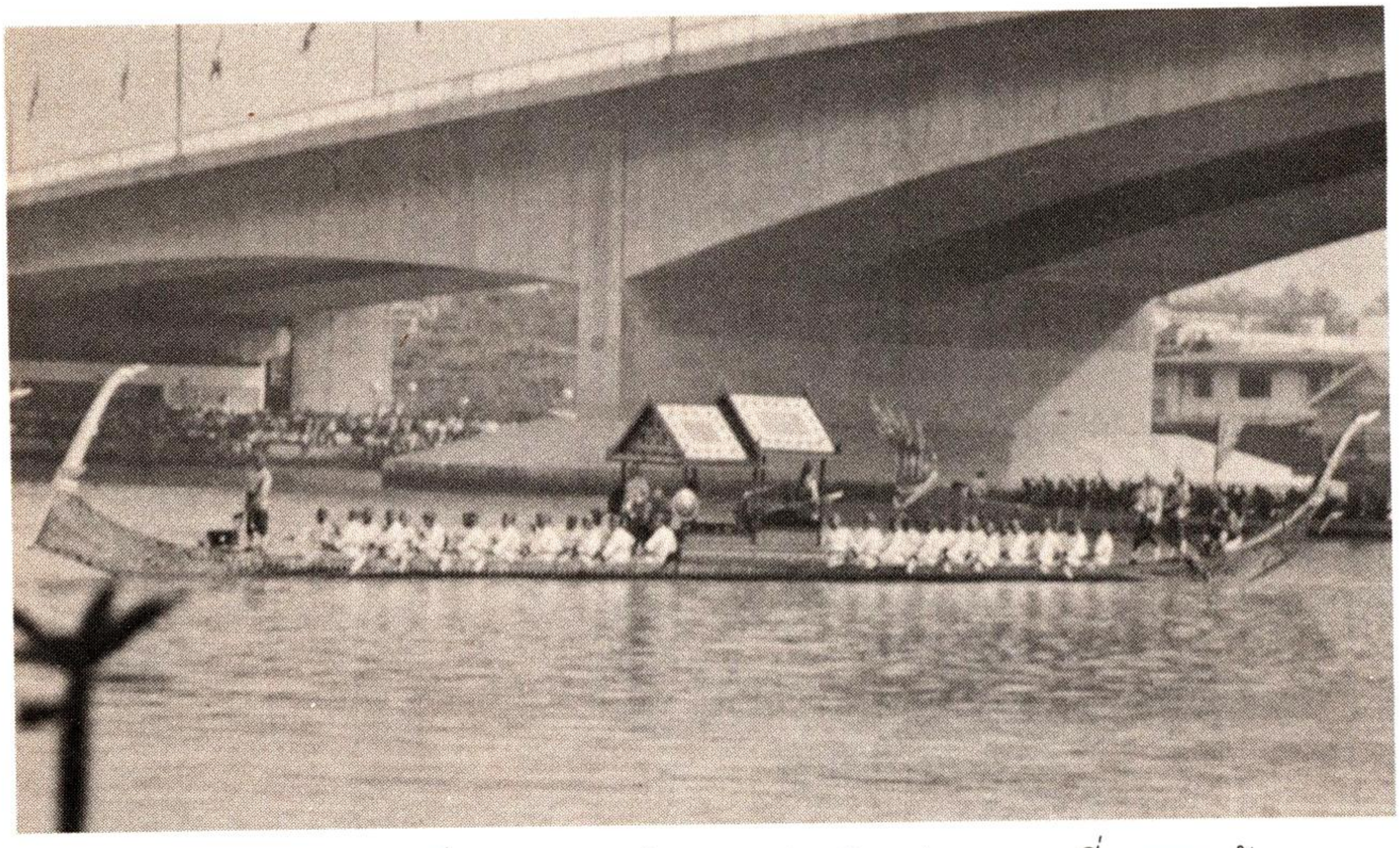

เรืออเนกชาติภุชงค์ ที่บริเวณโขนเรือ แกะสลักเป็นรูปพญานาคเกี่ยวกระหวัด

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ตั้งบุษบก เชิญพระชัย โขนเรือเป็นรูปพญานาค ๗ เศียร

ประกาศอนุโมทนา

ด้วยกรมศิลปากรได้เปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ให้พระภิกษุสามเณรเข้าชมและศึกษาหาความรู้เป็นกรณีพิเศษในเทศกาลเข้าพรรษา เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๖ และวันอังคารที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๒๗ รวม ๒ วัน ปรากฏว่าในวันเปิดพิเศษดังกล่าว มีพระภิกษุสามเณรเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ประมาณ ๙,๐๐๐ รูป ในโอกาสนี้ได้มีท่านผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สิ่งของอื่น ๆ เช่น ยารักษาโรค บุหรี่ เครื่องดื่ม และนำภัตตาหารมาร่วมถวายแด่พระภิกษุสามเณรที่เข้าชมดังรายนามต่อไปนี้

ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี	บริจาคเงิน ๑,๐๐๐.- บาท
รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายมีชัย ฤชุพันธ์)	บริจาคเงิน ๓๐๐.- บาท
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายประยุทธ ศิริพาณิชย์)	บริจาคเงิน ๕๐๐.- บาท
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง	บริจาคเงิน ๓๐๐.- บาท
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง (นายสุธี สิงห์เสน่ห์)	บริจาคเงิน ๓๐๐.- บาท
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง (นายอำนวย ยศสุข)	บริจาคเงิน ๓๐๐.- บาท
กระทรวงอุตสาหกรรม	บริจาคเงิน ๑,๕๕๐.- บาท
คุณพูนศรี อินทุวงศ์	บริจาคเงิน ๑๐๐.- บาท
คุณพิชญา โอสถานนท์	บริจาคเงิน ๓๐๐.- บาท
คุณสายหยุด มั่นสุทธิ์	บริจาคเงิน ๓๐๐.- บาท

คุณดอกไม้ มั่นสุทธิ์	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณวิชัย อัศวนภากาศ	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
นางกิมฮุย แซ่ตั้ง และนายเลี้ยงทิ้ว แซ่แต้	บริจาคเงิน	๒๐๐.- บาท
คุณละอองทิพย์ วินทุพราหมรกุล	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณติ้ว ขาวขำ	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณแหลมสิงห์ - คุณพจนีย์ ดิษฐพันธุ์	บริจาคเงิน	๕๐๐.- บาท
คุณกระเจิ่น คุณหญิงดวงใจ สิงหเสนี	บริจาคเงิน	๒๐๐.- บาท
คุณธนู บริบาลบุรีภัณฑ์	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณพิมล และคุณทองสุข กนกพลอย	บริจาคเงิน	๕๐๐.- บาท
คุณวิบูล คุณพูลทรัพย์ สิหเสนี	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณจวงจันทร์ สิงหเสนี	บริจาคเงิน	๔๐๐.- บาท
คุณนบนอบ กนกพลอย	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณปรารถนา มาลัยขวัญ	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณลม้าย อดุลย์พันธ์	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณอรุณี สิงหเสนี	บริจาคเงิน	๑๓๐.- บาท
คุณยิ่งศักดิ์ สิงหเสนี	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณสุมนา สีมานันท์	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
คุณพิศ ขาวขำ	บริจาคเงิน	๕๐.- บาท
คุณพวงทอง พฤกษะวัน	บริจาคเงิน	๕๐.- บาท
คุณอำภา มะระยงค์	บริจาคเงิน	๕๐.- บาท
คุณพลอย คุณสิริ กนกพลอย	บริจาคเงิน	๕๐.- บาท
ม.ร.ว.สุมาลยมงคล โชติกเสถียร	บริจาคเงิน	๕๐.- บาท
คุณเกษร โรจนแก้ว	บริจาคเงิน	๕๐.- บาท
คุณเหลือ ขัดกลาง	บริจาคเงิน	๕๐.- บาท
คุณประกอบ กฤษณะโยธิน	บริจาคเงิน	๕๐.- บาท
คุณอุบล มะระยงค์	บริจาคเงิน	๒๐.- บาท
คุณนิรมล โรจนแก้ว	บริจาคเงิน	๓๐.- บาท
คุณพูน เฉยเคารพ	บริจาคเงิน	๓๐.- บาท
คุณเสงี่ยม สุคันขุสิริ	บริจาคเงิน	๒๐.- บาท

คุณอด คำใบสี	บริจาคเงิน	๒๐.- บาท
เจ้าของห้องภาพกรุงเทพฯ (ยานนาวา)	บริจาคเงิน	๔๐๐.- บาท
ธนาคารกรุงเทพฯ จำกัด	บริจาคเงิน	๑,๐๐๐.- บาท
บริษัท ไทยอมฤตบริวเวอรี่ จำกัด	บริจาคเงิน	๑,๐๐๐.- บาท
ห้างหุ้นส่วนจำกัด สวิชการสร้าง	บริจาคเงิน	๑,๐๐๐.- บาท
ห้างหุ้นส่วนจำกัด เปงเส็งแอนติค	บริจาคเงิน	๕๐๐.- บาท
บริษัท คินนารี จำกัด	บริจาคเงิน	๕๐๐.- บาท
สมาคมอุตสาหกรรมก่อสร้างไทย	บริจาคเงิน	๑,๕๐๐.- บาท
ห้างยูนิดิโอเวอร์ซีส ซัพพลาย	บริจาคเงิน	๒๐๐.- บาท
ร้านไพศิษฐ์ แพคกิ้ง	บริจาคเงิน	๕๐๐.- บาท
บริษัท แม๊ก - แพคส์ จำกัด	บริจาคเงิน	๕๐๐.- บาท
บริษัท N.T.N. TRANSPORT จำกัด	บริจาคเงิน	๑๐๐.- บาท
ร้านกรุงเก่าแอนติค	บริจาคเงิน	๒๐๐.- บาท
บริษัท เชียงใหม่แอร์คาร์โก จำกัด	บริจาคเงิน	๕๐๐.- บาท
บริษัท ผลิตผลพื้นเมือง จำกัด	บริจาคเงิน	๕๐๐.- บาท
บริษัท ซี ที หลิว จำกัด	บริจาคเงิน	๒๐๐.- บาท
ร้านอยุธยา แอนติค	บริจาคเงิน	๒๐๐.- บาท
บริษัท ยูไนเต๊ดเพรส คอนโทรล จำกัด	บริจาคเงิน	๒๐๐.- บาท
คณะ ค.ร.ฟ.		
(โดยคณปราโมทย์ - คุณศรีสกุล ธีรพันธ์)	บริจาคเงิน	๒๕๐.- บาท
พระสมสุข อินทปญโญ และคณะ วัดเพลงวิปัสนา	บริจาคเงิน	๑๔๓.- บาท

โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง บริจาค บุหรี่เกล็ดทอง บุหรี่แควทอง จำนวน ๒๐๐ ซอง

องค์การอุตสาหกรรมห้องเย็น บริจาคน้ำแข็ง จำนวน ๑๐ ซอง

คุณละออง วงศ์สวัสดิ์ แห่งโรงน้ำแข็ง ๔๗ ถนนพระอาทิตย์ บริจาคน้ำแข็ง จำนวน ๒๐ ซอง

บริษัทถ้วยทองโอสถ จำกัด บริจาค ยาโกลแกสติค จำนวน ๒,๐๐๐ บาท

คุณฉลวย พลอยอยู่ดี บริจาค น้ำส้มคั้น น้ำมะนาว จำนวน ๖ ขวด

แผนกรักษาพระราชฐานชั้นใน สำนักพระราชวัง บริจาคน้ำอ้อยสด จำนวน ๘๐ ขวด

พระสมสุข อินทปญฺโญ บริจาคใบชา จำนวน ๒ ห่อ
แผนกบรรเทาทุกข์ฝ่ายบริการ ชมรมลูกเสือบรรเท่าทุกข์ ได้ไปตั้งหน่วยปฐมพยาบาลในวันงานทั้ง ๒ วัน, โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลทานของบรรดาท่านพุทธศาสนิกชนทุกท่านที่ร่วมบริจาคครั้งนี้ และได้นำสิ่งของต่าง ๆ ถวายแก่พระภิกษุสามเณรเรียบร้อยแล้ว ขอทุกท่านจงประสบแต่สิ่งมิ่งมงคลสมบูรณ์พูนผลด้วยจตุรพิธทรตลอดกาลนานเทอญ.

งานทุกอย่างมีด้านหน้าและด้านหลังเหมือนเหรียญบาท งานด้านหน้านั้นมีคนทำกันเยอะแยะ และมีคนแย่งกันทำเพราะมีผลเห็นได้ชัด และก็ปูนบำเหน็จกันได้เต็มที่ แต่งานด้านหลังที่ไม่ปรากฏต่อสายตาของคน ต้องเป็นคนที่เข้าใจงานและหน้าที่ของตัวจริง ๆ ถึงจะทำได้ และต้องเสียสละด้วย เพราะงานด้านหลังเป็นงานปิดทองหลังพระ ถ้าทำดีแล้วต้องไม่ให้เห็นปรากฏ และต้องยอมรับว่าจะไม่ได้อะไรตอบแทนเลย นอกจากความภูมิใจในการทำงานในหน้าที่ของตน

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

สนับสนุนโดย บริษัทคลอสเตอร์ (ประเทศไทย) จำกัด
ดำเนินการจัดพิมพ์ บริษัทเอ็กซคาลิเบอร์ จำกัด
พิมพ์โดย อมรินทร์การพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๘